

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Vnímání lesa v současné české společnosti:
antropologická perspektiva**

Kristýna Šebianová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Vnímání lesa v současné české společnosti:
antropologická perspektiva**

Kristýna Šebianová

Vedoucí práce:

PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1 ÚVOD.....	6
2 LES JAKO SOCIÁLNÍ KONSTRUKT.....	9
2.1. Definice lesa ve střední Evropě.....	15
2.1.1. Pralesy na území Čech a Slovenska.....	17
3 VZTAH ČLOVĚKA A LESA VE STAROVĚKU A STŘEDOVĚKU.....	20
3.1. Percepce stromů v náboženské dimenzi.....	22
3.2. Užitá role stromů.....	25
3.3. Změny ve vnímání lesa ve středověku.....	27
3.4. Role lesa v literatuře středověku a raného novověku.....	28
3.5. Fenomén strachu z lesa a jeho původ.....	31
4 VÝVOJ LESA.....	35
5 VÝZKUM.....	47
5.1. Výzkumné metody a analýza dat.....	47
5.1.1. Freelisting.....	49
5.1.2. Pile Sorting.....	50
5.1.3. Polostrukturovaný rozhovor.....	51

5.2. Prezentace dat.....	52
5.2.1. Polostrukturované rozhovory.....	52
5.2.2. Vztah člověka k lesu.....	53
5.2.3. Vnímání lesa.....	54
5.2.4. Vztah respondentů k lesu.....	56
5.3.1. Freelisting.....	58
5.4.1. Pile Sorting.....	59
5.5.1. Shrnutí výsledků výzkumu.....	61
6 Diskuze.....	63
7 PROČ JE LES STRAŠIDELNÝ.....	65
8 ZÁVĚR.....	74
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	77
10 RESUMÉ.....	80
11 PŘÍLOHY.....	81

1 ÚVOD

Lesy v minulosti zahrnovaly velkou část tehdejšího známého světa. Zanechaly proto hluboké stopy ve vědomí lidí, v podobě nejrůznějších kultů a tradic se inkorporovaly do lidské kultury. Vztah lidí k lesu byl však odjakživa velmi dvojnáčný: na jednu stranu byl utilitárně využíván, což nejednou vedlo k jeho katastrofální exploataci. Paradoxně na druhou stranu však byl předmětem uctívání a centrem náboženských aktivit. Spirituální dimenzi a stromový kult, byť v odlišné podobě, můžeme pozorovat i v současnosti např. v podobě nejrůznějších ezoterických hnutí, přicházejících do módy, i v tzv. městských legendách, kde lesní prostor hraje spíše negativní roli. Topos lesa coby nezkrotné divočiny je v příbězích vnímán jako strukturní opozice k civilizaci, což činí les chaotickým, negativním prostorem, s mnoha nebezpečnostmi, kde neplatí lidské zákony (*Peprník, 2006: 60*).

Na základě negativní konotace, která je nám od dětství vnucována v podobě pohádek, v dospělosti potom ve formě tzv. městských legend, lesní prostředí nabývá negativního, ponurého dojmu. Současný racionální člověk jako by ve svém pohlcení lesem uvěřil v příšery, žijící v jeho hlubinách. Tato práce má proto ambici zabývat se vnímáním, vztahem a definicí lesa u současného člověka za využití metod kognitivní antropologie, která studuje myšlení a proces poznávání v rámci komunity v jejím přirozeném prostředí. Popisuje, jak se kolektivní chápání světa projevuje v sociálních skupinách, objevuje vzorec mezikulturních podobností a odlišností v jednotlivých kulturách a poznání uskutečněné v rámci partikulární kultury (*Boster, 2005: 93*).

První kapitola upozorňuje, že definice lesa je sociálním konstruktem. Záleží na našem konceptuálním uchopení přírody. Velkou roli v tomto smyslu hrají instituce, které nám mnohdy, extrémně řečeno,

vnucují určité hodnoty, které máme k okolnímu prostředí chovat. Tyto hodnoty mají vliv na formování konceptů a vztahů k přírodě. Dále tato kapitola poskytne stručný filozofický náhled, jak přírodu chápeme v dnešní době; tento pragmatický posudek je zohledněn ve výzkumu. Závěrečná podkapitola se bude zabývat definicí lesa, a proto s využitím odborného lesnického slovníku nastíní, jak je les chápán v rámci střeoevropského lesnického diskursu.

Druhá kapitola popisuje vývoj lesa od pravěku po raný novověk. Poznání procesů holocenního období má vliv na současný přírodní stav, který tím pádem umožňuje vysvětlit současné složení fauny a flory. Následující část, zabývající se obdobím středověku a raného novověku, poukazuje na les jako součást kulturní krajiny, která byla mohutně devastovaná; lesy poskytovaly v té době jediný možný zdroj paliva, které zásobilo montánní podniky a bez kterého by se neobešla ani řemeslná výroba.

Třetí kapitola se zabývá vnímáním lesního prostředí ve starověku a středověku, popř. v raném novověku. V této práci má za úkol popsat, jakých hodnot a konceptů nabývala příroda v těchto obdobích a jak se tyto měnily. Pochopení této ideologie je z hlediska vnímání lesního prostoru důležité i v dnešní době, neboť založila kontinuální tradici, a ve formě folklorních přežitků více či méně ovlivňuje naši současnou percepci lesa.

Kapitola čtvrtá zahrnuje vlastní výzkum, orientovaný na vnímání lesa v současné české společnosti. Využívá přitom polostrukturovaného rozhovoru, který zachycuje vztah člověka k lesu, dále metody kognitivní antropologie zvané Freelisting a Pile Sorting, které pomáhají uchopit vlastní definici a kategorizaci lesního prostoru. Na tuto výzkumnou část

práce navazuje kapitola s názvem Proč je les strašidelný, která se pokusí vysvětlit, proč je lesní prostředí vhodné pro dějiště filmových hororů či tzv. městských legend, kde hraje zásadně negativní roli. Dále se pokusí podat explicitní výklad, jaký fenomén způsobuje negativní emoce při návštěvě tohoto prostředí.

Problematiku vnímání lesa je možné uchopit v široké perspektivě z mnoha úhlů. Téma zasahuje do biologie, máme-li na mysli teorii biofilie. Pod touto perspektivou by bylo možné zkoumat, do jaké míry je vztah k přírodě sociálně vykonstruován a do jaké míry je nám náklonnost k přírodě dána geneticky. Téma vztahu k lesu by teoreticky mohlo zasahovat i do sféry psychologie, popř. ekopsychologie, která by studovala např. fenomén strachu z lesa, teorii přírodní fobie u dětí apod. Tato práce se, byť jen lehce a povrchově, dotýká všech zmíněných teorií. Jak již bylo naznačeno, téma má velmi širokou působnost. V rámci antropologie je téma orientováno převážně na folklorní sféru a kognitivní antropologii.

Tato práce si klade za cíl za prvé vymezit koncept lesa v rámci kulturní domény a na základě tohoto zjištění dále rozpracovat, jaké jednotlivé typy lesa jsou respondenti schopni klasifikovat, a to zejména podle kritéria podobnosti a odlišnosti fotografií, které jim byly během výzkumu předkládány. Za druhé, práce se bude zabývat vztahem, který člověk zaujímá k lesnímu prostředí, pokusí se rovněž odpovědět, jak je toto prostředí emocionálně vnímáno s cílem porovnat výsledky tohoto výzkumu s městskými legendami.

2 LES JAKO SOCIÁLNÍ KONSTRUKT

Tato kapitola poukazuje na lesní prostředí jako produkt sociálního konstruktivismu, na který má vliv interakce společnosti s přírodou. Na základě této interakce si člověk vytváří různé symbolické a kognitivní poznatky, které potom jsou s přírodou spojeny. Sociální konstruktivismus na základě toho sděluje, že koncept lesa je kulturně determinovaný. Vyznačuje se kognitivní, morální a estetickou interakcí s přírodou. Extrémně by se dalo říci, že „*příroda má kulturní povahu*“ (Librová, 2006: 9). Vztah mezi přírodou a společností vystihuje kulturalistický diskurs, který vnímá krajinu jako sféru, „*mající své vlastní symbolické a kognitivní uspořádání*“ (Ingold, 1993: 152). Kulturalismus nahlíží na přírodu jako na entitu, jež je lidskou společností chápána spíše symbolicky a subjektivně, nežli objektivně (Eder, 1996: 8).

Krajina a čas nemohou být jen „tam venku,“ neboť jsou vždy subjektivní. Člověk, žijící v jiné oblasti, než je nám známá, vnímá prostor jinak. Pluralita místa je vždy utvářena, závisí na věku, pohlaví, etnicitě, statusu, apod. Vnímání místa a krajiny závisí na naší zkušenosti, společnosti, vzpomínkách, ale také na denní době apod. Krajina je vytvářena na základě lidského porozumění a závazků, které má člověk s přírodou (Bender, 2002: 107). Je neustále v procesu tvoření a přetváření. Není zaznamenána, ale zaznamenávající (record x recording), vytvářející lidskou činnost a vliv. Krajina vzbuzuje paměť, má svoji „časovost.“ Je zde zapsána historie a prostor, kde se člověk setkává a plní své závazky se světem (Bender, 2002: 103). Spojení s krajinou a časem je historicky partikulární v rámci sociálních vztahů a politických témat. Kulturní mínění, které krajině a času připisujeme, není jen reflexí těchto vztahů, ale má svou vlastní politickou a kulturní hodnotu (Bender, 2002: 104).

Krajina je, podle Tima Ingolda (1993), úzce spojena s environmentem. Rozdíl mezi nimi není snadné vykreslit, neboť tyto pojmy jsou takřka synonymické. „*Environment není více přírodou, než je krajina symbolickým konstruktem*“ (Ingold, 1993: 156). Na utváření krajiny se podílí jednak přírodní procesy, jednak lidská činnost, která ovlivňuje vzhled přírodního prostředí. Tato lidská činnost se liší podle subsistenční strategie a podle prostředí, které člověk obývá (Ingold, 1993: 157).

Přírodou, krajinou a jejich vnímáním se zabývá také Karel Stibral. Podle něho je „*krajina je zrakově vnímatelná část převážně suchozemského povrchu země, která má horizont a je zahlédnutelná z distance*“ (Stibral, 2009: 27). Definice krajiny se liší podle pohledu vědní disciplíny, zabývající se touto problematikou, avšak všechny tyto definice se mohou podrobit kritickému náhledu. Sociální vědy preferují zejména vizuální roli pro vnímání krajiny, ačkoliv člověk pro samotné hodnocení krajiny využívá i dalších smyslů, které moderní člověk již nevyužívá. Pojem krajiny je vzhledem ke kulturní podmíněnosti nepřesný. Odlišně krajinu vnímají nativní obyvatelé (např. Eskymáci, Australci atp.), kteří se pomocí výrazné participace ostatních smyslů bravurně orientují v terénu. Lidské vnímání je horizontové, což znamená, že náš vizuální vjem nesleduje jen konkrétní bod v prostoru (krajině), nýbrž také okolní svět, který vnímáme a interpretujeme, přestože se momentálně nenachází na našem zorném poli. Toto uvědomění nás dovede k poznání, že prvek v krajině, na který shlížíme, je součástí dané krajiny (Stibral, 2009: 31).

Kniha Klause Edera Sociální konstrukce přírody (1996) zachycuje tři předpoklady, které jsou pevně ukotveny v teorii subjektivního vnímání přírody a které budou níže podrobněji popsány. S těmito třemi předpoklady charakterizujeme vztah k přírodě slovníkem kulturní vědy. První předpoklad zahrnuje kognitivní vnímání přírody, neboť formy kognitivní interakce s přírodou konstituují specifický vztah k přírodě.

Druhým předpokladem je tzv. normativní konstrukce přírody. Příroda je zde chápána jako médium sociální směny a procesů s tímto spojených. Třetí předpoklad zahrnuje symbolickou konstrukci přírody (*Eder, 1996: 9*).

Kognitivní vnímání přírody se podle Edera týká přirozeného rozdělení (*natural division*) lidské společnosti podle toho, jak nakládá s přírodou na základě své subsistenční strategie, v rámci které interaguje s přírodou. Každá společnost má svoje vědění jako součást každodenních aktivit v interakci s přírodou. Kognitivní procesy společnosti jsou řízeny na základě základních forem vědomostí, které jsou prezentovány ve společnosti. Existuje proto tzv. organický stát, do kterého zahrnujeme lovce a sběrače, zemědělce a řemeslníky. Tyto aktivity zahrnovaly vztah mezi člověkem a přírodou, který může být označen jako syntetický. Lov a sběr byly prvotními aktivitami, které rozvíjely vědění, spolu s výrobou primitivních kamenných nástrojů. Zemědělec sledováním přírodních cyklů poznává dění v přírodě a počítá s jejím samostatným růstem a obnovou. Tvořivé aktivity řemeslníka zase přeměňují přírodu. Řemeslná výroba vytváří tzv. druhou existenci přírody, když naopak mění přírodu pomocí přírody, kdy např. při keramické výrobě tvaruje hlínu a vypaluje jí pomocí ohně. Rozdíly mezi řemeslníky a farmáři urychlují pochopení kognitivních učebních procesů (*Eder, 1996: 41*). V dnešní době však existuje také tzv. mechanický stát, který zahrnuje nový typ interakce s přírodou, a sice ekonomické odhadování či vypočítávání. Zde je příroda nejen přeměňována, ale také různě kombinována. Parní stroj je symbolem tohoto nového vztahu k přírodě (*Eder, 1996: 21*).

Kognitivní konstrukce pozvolna přechází do dalšího konceptu, který byl již naznačen výše, a sice do tzv. normativní konstrukce přírody. Tato charakteristika zobrazuje přírodu jako prostor, který je člověkem směňován a ekonomicky využíván. Příroda je v tomto pojetí ekonomickým zdrojem, přičemž ekonomické využívání přírodních sil se stává druhou

přírodou, tzv. sociální přírodou. Směnná hodnota přírody je normativní konstrukcí společnosti. Příroda je komercializovaná, neboť ekonomické teorie vytvářejí společenskou ideologii o přírodě. Sociální konstrukce přírody se v tomto pojetí týká jejího ekonomického využití a vypočítávání přírodních zdrojů. K pochopení normativní konstrukce přírody vede pojem „zápas s přírodou.“ Tato fráze se stala symbolem moderního vztahu k přírodě.

Představa, že příroda ohrožuje společnost, je transkulturní idea. Reakcí na to je i náhled moderní společnosti. V evropské moderní společnosti je toto téma narazeno modelem interakce s přírodou. Příroda je v tomto kontextu chápána jako nepřítel, který musí být zadržán; moderní doba je totiž typická pro svůj antropocentrismus, který, jak je vysvětleno níže, je v tomto případě spíše negativní. Jako antropocentrik je charakterizován ten, „*kdo si myslí, že všechno, co není člověk, je zde jen k dispozici.*“ Člověk to pojímá tak, „*že to může mít*“ (Hála, 2009: 12). Je to typ postoje k přírodě, kdy je lidstvo chápáno jako privilegované na úkor přírody, což je nazýváno „lidským šovinismem.“ Antropocentrismus je spjat s kategorií lidského zájmu v utilitárně-manipulativním smyslu (Hála, 2009: 13).

Z tohoto modelu, kdy je příroda vykořisťována a vnímána jako „materiální a obnovitelná entita,“ lze vyčíst dva možné závěry. Za prvé, vítězství člověka nad přírodou vede k destrukci přírody samotné, včetně přírodních společenství. Za druhé, vědomosti o přírodě, poskytované vědeckým výzkumem, jdou ruku v ruce s reflexí vztahu příroda – společnost. Oba tyto faktory přispívají k etice a zodpovědnosti, které si společnost pěstuje k přírodě (Eder, 1996: 26-27).

Symbolická konstrukce přírody, kterou Eder zmiňuje jako třetí předpoklad subjektivního náhledu na přírodu, se liší od předchozích dvou teorií. V rámci kognitivní a normativní definice je příroda využívána až

zneužívána konsumpcí. Podle Edera je symbolická reprezentace přírody spojena s určitými praktikami; tyto praktiky jsou výrazem sociálního vztahu k přírodě, který je manifestován konzumpcí. Symbolické mínění o přírodě je vyjádřeno pomocí společenského diskurzu, ve kterém je příroda využívána k zobrazování lidských emocí (radost, smutek, naděje, strach apod.). V rámci symbolické konstrukce přírody je rozlišen ortodoxní diskurs, který v přírodě spatřuje hlavně užitek, a heterodoxní diskurz, který klade důraz na aspekty sociálního vztahu k přírodě, neboť tato příroda byla uctívána v tradičních společnostech, které na ní nahlížely s respektem a manipulovat s ní mohly jen pomocí magických technik. Symbolická reprezentace přírody odhaluje schémata vnímání světa, která tříští diskurs o využívání přírody coby utilitární celek. Kognitivní a normativní konstrukce přírody jsou formy, které jsou důležité pro symbolické vnímání přírody. Symboly nejsou odvozeny z přírody, neboť příroda je pouze „signifier“ (Eder, 1996: 31).

Ederovy předpoklady kognitivní, normativní a symbolické teorie poskytují nosnou kostru pro subjektivní vnímání přírody. Mohou být aplikovány na knihu Proč je příroda krásná (2005) od Karla Stibrala, která za těchto podmínek může sloužit jako praktický příklad těchto předpokladů, které rovněž mohou být vzájemně porovnávány podle toho, jak se sociální konstrukce přírody měnila v průběhu historie. Kniha se zabývá vývojem evropské konceptualizace přírody, v časovém rozmezí od starověku po novověk. Uvádí, že hodnoty, které byly přírodě připisovány, se lišily podle toho, jak byla příroda vnímána a využívána, což zahrnuje jak symbolickou, tak i kognitivní a normativní rovinu. Vliv na konceptualizaci přírody a vytváření jejích hodnot měly v průběhu dějin instituce, např. filozofie, církve, politické směry. Na základě filozofických a náboženských představ se krajina začala projevovat i v umění.

Příroda, a tím pádem také les, nebyly vždy vnímány jako plně estetické. Stibral popisuje, že zájem o přírodní krásna způsobil rozmach měst, který nastal ve starověkém Řecku klasického období. Přesun obyvatel do měst způsobil, že člověk byl „odsunut z přírody“ a díky nově vzniklému kontrastu mezi městem a venkovem se jeho vztah k přírodě začal měnit. Starověký člověk si tak vytvořil poměrně moderní vztah k přírodě tím, že mu poskytovala útočiště před ruchem města. Venkovské prostředí symbolizovalo romantickou idylu, což je např. vidět v bukolické próze a poezii, vyzdvihující život pastevců a zemědělců. Středověk zase zakusil úpadek zájmu o přírodu, neboť člověk žil převážně na venkově a od přírody se nevyděloval. Velký vliv mělo křesťanství, které přírodu „démonizovalo.“ Na druhou stranu byla příroda vnímána jako velký symbolický a alegorický aparát: jednotlivé prvky byly interpretovány jako zprávy od Boha.

Příchod renesance znamenal probuzení nového zájmu o přírodu. Nastalo rozdělení víry a rozumu, do popředí se dostává vědecké bádání, které z přírody udělalo výzkumný a estetický objekt. V 17. st. dochází k objevování přírodních krás, a to díky umělcům, kteří poprvé vůbec zavádí krajinomalbu. Za krajinu půvabnou je považována krajina plochá, obdělávaná, rovná. Vysoké hory, jezera, bažiny byly považovány za dílo ďáblovo (tzv. zrůdy, bradavice země, vředy). Les byl vnímán jako strašný, chmurný, plný lupičů a vyvrhelů lidské společnosti, nic estetického, a to až do 18., 19. st. Strach z divoké a neuspořádané přírody vedl k oblibě uspořádaných a geometrických linií (Stibral, 2005: 58). Typická pro toto období je geometrizace, kultivace, přesnost. Pro estetizaci přírody byl důležitý romantismus, který ovlivnil 19. st. Na základě romantismu vznikly nové nápady, jak nahlížet na přírodu. Na rozdíl od barokních a klasicistních geometrických linií, nyní se do popředí dostává divoká příroda, netčená člověkem. Nově také vzniká pěší turistika, objevování hor, o které do té doby nebyl projevěn zájem. Spolu s turistikou se do

popředí dostává i myšlenka ochrany přírody a ekologie. Byl tak položen základ pro současné vnímání přírody.

Tato podkapitola vysvětlovala, že koncept lesa je vytvořen v procesu sociálního konstruktivismu. Na základě dochází k vytváření hodnot a postojů, které k přírodě člověk zaujímá. Výše zmíněná kniha Karla Stibrala (2005) uvádí názorný příklad, jak se tyto postoje měnily v průběhu staletí. Hodnoty připisované lesu či přírodě budou vždy kulturně dynamické, budou se měnit podle typu kultury a v rámci plynutí času. Proto je důležité na základě výzkumu pochopit, jaké hodnoty jsou dnes lesu připisovány a pokud možno zjistit, odkud se vzaly. V rámci kulturalismu je proto třeba pochopit i definici lesa, tzn. co je respondenty považováno za les, co nikoli a proč.

2.1. Definice lesa ve střední Evropě

Co je to les? Jak bychom jej mohli definovat se zaměřením na oblast střední Evropy? Ač se zde nebudeme zabývat ekologickými, lesnickými či botanickými teoriemi, je nutné rozlišit, že výkladová linie náhledu na les je z vědeckého pohledu velmi rozličná. Použijeme-li tady lesnický výkladový slovník, zjistíme, že lesnictví rozlišuje několik desítek typů lesů. V rámci odborného lesnického diskurzu je rozlišeno několik kategorií lesa, které se dále dělí podle své funkce neboli poslání (např. tzv. les ochranný, mající ekologickou funkci). Je jistě zajímavé porovnávat jednotlivé typy lesů, avšak v této práci to z kapacitního a tematického hlediska není možné. Tento náhled vytvoří názorný příklad, jak česká vědecká obec konceptualizuje pojem les. Věda vytváří pomyslnou špicí pyramidu, která ovlivňuje další instituce, pomáhající nám vytvářet náš pohled na svět a tím pádem i na přírodu. Významy, které jsou předávány institucemi, jsou pojímány jako „vědění,“ které je relevantní buď pro určité typy lidí, anebo pro všechny. Někteří proto fungují jako přenašeči vědění, jiní zase jako jeho příjemci. Jednotliví aktéři však musí být

s produkovanými významy seznamování, což vyžaduje formu vzdělávacího procesu. Významy je nutno důkladně vtisknout do vědomí aktérů, pokud je to nutné, i za pomoci donucovacích prostředků a předpisů (Berger, Luckman, 1999: 72).

Les je proto, v rámci středoevropského prostoru, popsán jako velmi složitý ekosystém, jehož typickým rysem je několik pater, od bylinného, po stromové, které zahrnuje dřeviny. Naučný slovník lesnický jej popisuje jako „rozsáhlý souvislý soubor rostlin, převážně stromovitého vzrůstu, dále živočichů a podmínek prostředí, tvořících dialektický celek“ (Naučný slovník lesnický J-Q, 1959: 991). Novější Lesnický naučný slovník (1994) les definuje takto: „Les je velmi složitý heterotypický systém, který můžeme chápat jako lesní ekosystém či lesní geobiocenózu nebo biocenózu či fytoocenózu“ (Lesnický naučný slovník A-O, 1994: 466). Všechny tyto systémy mají společnou a základní složku, kterou tvoří „dřeviny stromovitého vzrůstu.“ Lesní ekosystém zahrnuje „složku rostlinnou (tzv. **fytoocenóza**), živočišnou (tzv. **zoocenóza**) a abiotické prostředí (biotop)“ (Lesnický naučný slovník A-O, 1994: 466). Na základě studia definic z dříve vydaného a novějšího lesnického slovníku lze usoudit, že vlastní koncept lesa se v průběhu let, oproti jiné „lesní“ problematice, příliš nezměnil.

Na základě vymezení funkcí lesa se odvíjí jednotlivé typy lesů. Pro představu, lesnický výkladový slovník popisuje celou škálu druhů lesů, které se od sebe liší nejen podle své druhové skladby, ale též podle svého poslání či podle typu vlastnictví, popř. podle jiné kategorie. Z toho plyne, že v rámci středoevropského kontextu je lesnická odborná obec rozeznat až několik desítek typů lesa (např. les energetický, církevní, obranný, boreální, lázeňský, pastevní atd.)

2.1.1. Pralesy na území Čech a Slovenska?

Co je to praes? Romantická představa jej spojuje s mohutnými stoletými stromy, často volně popadanými a mrtvými. Tato „idylická“ příroda, kam člověk rozhodně nepatří, byla námětem malířství období romantismu (*Stibral, 2005: 103*). Vědecká definice jej popisuje jako „*lesní ekosystém vzniklý přirozeným vývojem bez zásahu člověka*“ (*Výkladový slovník hospodářské úpravy lesů, 2008: 46*). George Peterken v rámci znovuzrozeného zájmu o nalezení původních lesů, který vrcholil koncem 80. a počátkem 90. let, vydal roku 1987 mapu, jejímž cílem bylo prostorové zakotvení lesů na území Evropy, které byly označeny jako „panenské“ (*Rackham, 2007: 103*).“ Podle této mapy je patrné, že nejvíce praesů se nachází na území Čech a Slovenska. Jak je tedy možné, že na území bývalého Československa se nachází až 123 „panenských“ lesů (*Rackham, 2007: 104*)?

Konzervativní věda v 19. st. byla posedlá hledáním „původních panenských“ lesů (tzv. praesů), které definovala doslova jako „člověkem netčené,“ popř. se v těchto lesích mohla odehrávat poměrně nenápadná lidská aktivita, jak např. lov a sběr, ovšem za podmínky, že tyto aktivity nebudou mít škodlivý vliv na okolní prostředí (*Rackham, 2007: 103*). Tato vize „člověkem netčených,“ panenských lesů, se však rozplynula, když byly v 19. st. znovuobjeveny pozůstatky zemědělsky vyspělých civilizací v jinak těžce prostupné džungli Kambodže a Yucatanu. Předmětem nového bádání o panenských praesech „bez lidí“ se stala oblast Amazonského praesa, avšak i zde bylo v 19. st. patrné osídlení člověkem, který se, i přes nehostinnost a hustotu deštného praesa, adaptoval na život v podmínkách humidního tepla. Poslední zbytky panenských lesů se dnes mohou vyskytovat na Madagaskaru a Novém Zélandu; přesto však i v tomto případě musíme pozměnit definici „člověkem netčených lesů.“ Pokud chceme vytvořit termín „les, do kterého

nikdy nezasáhl člověk,“ vytvoříme pouze prázdnou kategorii, neboť místo, na které by člověk neměl být nejmenší, nepřímý vliv, dnes již neexistuje (*Rackham, 2007: 103*).

Zájem o fenomén objevování panenských lesů vyvrcholil v 90. letech, kdy byla za účelem zmapování výskytu panenských pralesů vydána již zmíněná Peterkenova mapa, podle které nejvíce pralesů v Evropě leželo na území tehdejšího Československa (na 123 místech). Tento fakt připomíná romantickou představu divokého území, pokrytého lesy, které rostou zcela volně, bez zásahů člověka. Idea neposkrvněné přírody se však vymyká. Koncept „panenského“ lesa Češi a Slováci používají v mnohem širším pojetí, než ostatní evropské země, mj. také díky zájmu těchto zemí o les a jeho ochranu (*Rackham, 2007: 104*). Z tohoto důvodu nalezneme na území Čech a Slovenska nejvíce pralesů v Evropě. Čím se liší definice pralesa v těchto zemích od jiných?

Pralesem je možno, podle Výkladového slovníku hospodářské úpravy lesů (2008), označit les původní. Takové lesní prostředí se vyznačuje přirozenou vegetací – tzn., že dřevinná skladba odpovídá stanovištním poměrům. Za prales však také označujeme porosty, do kterých v minulosti zasahoval člověk svými aktivitami, avšak nezpůsobil žádné razantní ekologické změny (*Výkladový slovník hospodářské úpravy lesů, 2008: 46*). Takovéto pralesy jsou chráněny jako přírodní rezervace. Pojmenování prales je velmi populární v široké veřejnosti a je často užívané; na škále „přirozenosti“ je však ještě podobný typ, a sice les přírodní. Tato kategorie, vcelku ještě přirozeného charakteru, vznikla přírodními procesy, avšak člověkem byla v minulosti razantně ovlivňovaná, např. pastvou dobytka, toulavou sečí apod. V přirozeném lese se člověk již podílel na usměrňování samovolného vývoje, jehož stopy jsou viditelné dosud. Obdobně je rozlišován další typ lesa, a sice les přírodě blízký. Tento druh má polopřírodní druhovou skladbu, avšak vyvíjí

se a prospívá bez zásahu člověka (*Výkladový slovník hospodářské úpravy lesů*, 2008: 46). V opozici od těchto „přirozených typů lesů“ stojí např. les kulturní, který je silně ovlivněn hospodářskými zásahy, les normální, splňující podmínky normality apod. (*Lesnický slovník naučný*, 1994: 469).

Na základě těchto definic je možné rozeznat, proč je pojem „prales“ na území Čech a Slovenska tak široký. Koncept panenského lesa je na území těchto států jednak populární, a jednak pod sebe zahrnuje přirozené typy lesů, na kterých v minulosti více či méně participoval člověk. Z těchto lesů se později stala chráněná krajinná oblast, které se začalo „přezdívat“ panenský prales.

Zájem moderního člověka o přírodu a krajinu podporuje v dnešní době ekologie, turistika, environmentalismus, ideál zdravého životního stylu a jiné podobné oblasti. V současné době můžeme pozorovat masové stěhování lidí z měst na venkov, moderní životní styl se vrací k přírodě v podobě agroturistiky, biopotravin apod., v čemž můžeme pozorovat novodobé znovunalézání hodnoty přírody a přírodního estetického. Tento proces je svým způsobem paradoxní: přesunem lidí z měst na venkov dochází k přeměně původní venkovské krajiny, „*která se z intravilánu mění na extravilán*“ (*Stibral, 2009: 8*). Současná krize umění a kultury vůbec je jednou z mnoha příčin nejen vzkvétajícího zájmu o přírodu, ale také rozvoje mnoha teoretických disciplín, např. environmentální estetika, ekopsychologie apod.

Změny v sociální a hospodářské oblasti koncem 90. let vedly k oceňování pobytu v přírodě a přírodních krás vůbec. Konzumní společnost dnešní doby však umožnila také blahobyt, díky kterému mohou lidé navštěvovat přírodu podle libosti a umocnila zájem o exotiku, jejíž objevování typické pro dnešní přístup k přírodě. Zmizela přímá zkušenost s každodenním stykem s krajinou, ovšem zmizelo i smýšlení

o přírodě z hlediska užitku (strom už není jen dřevo na otop, nýbrž estetický objekt). Dnešní doba obdivuje přirozenost, venkov, přírodní národy, alternativní medicínu apod. Za posledních 200 let také narůstá počet lesů, neboť mizí pole. V krajině tak dochází k velkým změnám. Je však třeba si uvědomit, že v dnešní době dochází k likvidaci přírody nejen průmyslem, ale také paradoxně i turistikou a zájmem o „člověkem netčenou přírodu“ (Stibral, 2005: 136-137).

3 VZTAH ČLOVĚKA A LESA VE STAROVĚKU A STŘEDOVĚKU

Krajina, a tím pádem i les, není pouhý pasivní materiální svět, který je ohraničený a nachází se „tam venku.“ Tento svět sice může existovat sám o sobě, ale teprve přítomnost člověka mu dává význam: pokud vytvoříme svět nevhodný pro život, bude stále existovat a měnit se. Je to však člověk, skrz koho se utváří myšlení, kdo vytváří kategorie a interpretace (Bender, 2002: 104). Není proto možné v rámci sociálních věd porozumět krajině bez zaměření se na člověka. Koncept krajiny je dynamický a vzniká na základě lidského vnímání a porozumění okolnímu světu. „Krajina je krajinou pro toho, kdo výsek okolního světa nějakým způsobem chápe jako kompaktní a jemu srozumitelný celek, kdo jej nějakým způsobem zažívá“ (Gibas, Pauknerová, 2009: 133).

Antropologie krajiny coby „alternativní možnost“ vědecké perspektivy dává možnost nahlédnout na krajinu na základě historicko-antropologické perspektivy se zaměřením na lidské vnímání krajiny, která poskytuje podklad pro lidskou interakci s okolním světem, odehrávající se v rámci plynutí času. V krajině se nachází několik časových rovin najednou. Prolíná se v ní minulost, přítomnost i budoucnost. Tato časová pluralita působí na člověka, reflektuje paměť a toto je důležité pro vnímání smyslu místa. Krajina má svoji dynamiku, která přeměňuje její tvář, udávající její časovost. Tato dynamika proměny krajiny spočívá v tom, jak

tyto změny ovlivňují naši konceptualizaci a vnímání, popř. jak vyvrací naši zakódovanou teorii (*Gibas, Pauknerová, 2009*).

Tato kapitola si klade za cíl vysvětlit, jak starověký a středověký člověk vnímal krajinu a jak interpretoval svět kolem sebe. Na základě tohoto popisu si můžeme vytvořit srovnání s naším současným náhledem na krajinu, do které patří i lesní prostředí. Pochopení dřívější ideologie je důležité i v dnešní době, neboť z hlediska vnímání lesa založila jistou tradici či vědomí, které se ve formě folklorních přežitků zachovalo dodnes a více či méně ovlivňuje naši současnou percepci krajiny. V této části proto porozumíme, jak se původní sociálně-ideologický pořádek inkorporuje do nově vznikajících kulturních tradic. Tento fenomén je interpretován jako kulturní rozdělení (*cultural split*) mezi starým a novým pořádkem (*Oubiňa, 1998: 174*). Bude rovněž vysvětleno, jak dochází k přepisování tradic či krajiny (*rewriting tradition, landscape*), které bychom v tomto případě zařadili do období raného středověku, kdy se upevňovala křesťanská ideologie, mající na tento fenomén stěžejní vliv.

Les hrál význačnou roli v nejstarších lidských kulturách. Vztah k lesu se odvíjel jak na spirituální a náboženské dimenzi, tak na utilitární rovině. Strom představoval důležitý náboženský a archetypální symbol, zároveň však poskytoval dřevo, nutnou a nenahraditelnou surovinu. Vztah k lesu a ke stromům vůbec byl tedy jak ve starověku, tak ve středověku dvojznačný a můžeme zde najít celou řadu protikladů. Zejména v dobách starověkého Řecka a Říma docházelo k bezohledné exploataci lesního porostu, zároveň se objevují „ekologické“ zákony týkající se obnovy vykáčeného porostu. Řekové a Římané, na rozdíl od Keltů a jiných „barbarských národů,“ vytvořili moderní vztah k lesu, a to díky masivnímu přesunu obyvatel do měst a následné sekularizaci, která se též projevila v náhledu na venkov a přírodu. Vnímání přírody je doloženo v umění a antické filozofii, která rozpracovávala myšlení o přírodě. Důležitou roli

hraje dobová literatura, která ze všech odvětví nejvěrněji vystihuje vztah člověka k přírodě.

3.1. Percepce stromů v náboženské dimenzi

V archaických civilizacích stromy budily velkou úctu a těšily se velkému respektu. Jejich kult se odehrával na spirituální dimenzi, se kterou ostře kontrastuje jejich utilitární využití. S jistotou bychom však mohli tvrdit, že uctívání stromů je transkulturní jev, který přežívá dodnes.

Člověk po staletí obdivoval dlouhověkost a „paměť“ stromů, ačkoliv nerozuměl jejich fyziologické a biologické skladbě. Věřil, že lesy jsou sídlem nadpřirozených, polobožských bytostí. Stromy, mohutné dřeviny zvláštních tvarů, vyvolávaly respekt a jako předmět lidské imaginace byly personifikovány. I Bible popisuje stromy s úctou a chápe dřevo jako pracovní materiál, který obsahuje prvek živého, posvátného. V době starověku byl les vnímán jako posvátný prostor, a vztahovala se k němu různá tabu (viz níže Keltové, př.). V Maroku a Alžírsku, stromy střežily hrobky králů a světců po staletí. V Kongu jsou dosud člověkem nedotčené panenské lesy, které jsou nazývány „Lesy boha“ (Bechmann, 1996: 277).

„Strom je jeden z nejvýraznějších archetypálních symbolů v řadě lidských kultur. Je chápán jako symbol života, sjednocení tří říší – nebeské, pozemské a podsvětní a zároveň sídlo božské energie“ (Bednaříková, Kysučan, 2006: 20). Les je díky tomuto chápání vnímán jako tajuplné místo, spojené s čarodějí a božstvy, kdy na jedné straně stojí temnota, zmatek, na druhé straně se nachází klid a útočiště. V esoterice strom znamená růst a směřování člověka k duchovním hodnotám, některé představy jsou archetypické pro většinu kultur (strom života, strom poznání, Světový Strom). U mnoha národů byl v nejstarším vývojovém stádiu rozšířen tzv. světový strom, který ovlivňoval kosmologické představy. Binární opozice (nahore x dole, muž x žena)

jako součást archaického myšlení byly zakotveny ve vztahu se světovým stromem (*Gurevič, 1978: 50*). Stromy byly často chápány jako sídlo božstev či polobožských bytostí např. dryády, kobaldi, najády, sylfy, fauni apod., i jako místa, kde se zjevovali bohové. Kácení stromů opět zahrnovalo celou řadu rituálů, které v podstatě přetrvaly dodnes; tento úkon lidé dodnes považují za cosi nepatřičného. Výsadba stromů naopak platí za velmi ušlechtilou a prospěšnou činnost. Sázením stromů přátelství, dětí, republiky apod. přežila jejich náboženská dimenze a kult stromů, který je vidět dodnes (*Komárek, 2006: 16*): větvičky vavřínů, myrty, olivovníku se stále používají k ověncení akademiků, vítězů sportovních klání, apod. (*Bechmann, 1998: 280*).

Estetický a emocionální vztah antického člověka k přírodě zobrazuje umění a také filozofie, která má značný vliv na estetizaci přírody a její vnímání. Nejvíce informací však podává literatura, zobrazující mentalitu. Masový přesun obyvatel do měst a oddělení člověka od přírody způsobil nárůst zájmu o přírodu. Zlom v myšlení je charakteristický pro helénistické období, kdy Řekové hledali v lese a na venkově útočiště před městem. Helénistickou kulturu převzali Římané, kteří podobně jako Řekové odjíždí z měst na venkov, kde velebí a romantizují život rolníků a pastýřů. Na základě popsanych památek zjišťujeme, že součástí staveb byly zahrady s parky a s vodou, v rámci kterých se setkáváme s „kultivovanou“ imitací lesa. Na základě antického umění shledáváme tehdejší vnímání lesa jako moderní (*Bednaříková, Kysučan, 2006: 28*).

Podle dochovaných artefaktů, Řekové v klasickém období nenacházeli zálibu v přírodě jako takové a její estetické hodnoty proto nebyly zobrazovány na uměleckých dílech. Oblibu nacházely spíše motivy zvířat – koně a psa. Klasické umění bylo zaměřeno na lidskou postavu, zatímco krajina hrála jen podružnou úlohu. Zvýšený zájem o přírodu

souvisel s rozvojem a přesunem obyvatel do měst. Tato změna v myšlení lidí je vidět v umění, které projevuje zvýšeným zájmem o svět zvířat a krajinomalbu. Objevují se první krajinná pozadí, krajinné prvky doplňují figurální motivy. Oblibu nacházejí také rostlinné a zvířecí motivy, zájem o přírodu se projevuje i v literatuře, bukolické a pastorální próze, která líčí šťastný život pastýřů a zemědělců (*Stibral, 2005: 16-17*).

Filozofie rozpracovává myšlení o přírodě a utváří koncepty, kterými je krajina vnímána. Ohledně přírodního myšlení se prosazují pythagorejci, rozvíjející názor, že svět je uspořádán matematicky, je harmonický a uspořádaný podle čísel. Vesmír je podle tohoto filozofického směru vybudován harmonicky a nazývá se „kosmos.“ Příroda je tedy krásná proto, že tvoří číselnou harmonii. K oživení přírody, která poprvé není vnímána jako mrtvá kulisa, dochází díky myšlení Platóna, který přírodu vnímá jako živý organismus, „vytvořený obraz věčného obzoru.“ Roli v estetizaci přírody hrál i novoplatónismus. Vytváří koncepty, se kterými pracuje, jako např. duše světa. Tento názorový proud nadřazuje přírodu nad umění a vyzdvihuje živost bytostí, v které spočívá veškerá krása. Motivy těchto filozofických hnutí najdeme i u stoiků (Cicero, Filón, Aeticus). (*Stibral, 2005: 23-24*)

Lesy a stromy představovaly podle antických kronikářů náboženský svět Keltů. Sám antický svět stromy uctíval, avšak pouze ve formě hájku, lesíka, v podobě tzv. locus amoneus, které se vyznačuje kultivovaností. Keltové však vytvořili specifický vztah k lesům, který je uctíval jako náboženské centrum. Keltské náboženství animistického charakteru uctívalo božstva a bytosti žijící ve vodách (bohyně řeky Seiny Sequana), stromech (př. bůh Alisanus) a jiných přírodních objektech, které byly vizuálně nápadné. Těmto božstvům byly obětovány artefakty, které byly nalezeny v rašeliništích a archeologicky zkoumány (*Clarusová, 1991*). O keltském náboženství a historii se zmiňují nejprve řečtí obchodníci

a filozofové, později se přidávají římsští historikové, vojevůdci (Caesar) a umělci. Jejich díla poskytují primární pramen ke studiu keltského náboženství a zvyků. Římský básník Lucanus ve svém díle Farsalská pole popisuje posvátné háje, tedy lesy, kde byli uctíváni bohové, jsou nastíněny také lidské oběti: *„Stál tam posvátný háj, byl nedotčen po dlouhé věky: spletí svých větví tam svíral on mlhavé šero a chladné stíny, sluneční svit sem zdaleka nemohl vniknout. Venkovští pánové nesídlí v něm, ani vladaři lesů – Silvani anebo nymfy: háj náleží svátostem božstev, barbarsky ctěných. Zde na chlumech děsných se oltáře tyčí, každý strom tady zkropen je krvavou obětí lidskou“* (Lucanus, 1976: 94, kniha III). Římsští historikové se ve svých spisech rovněž věnují Germánům. Zmiňují se o jejich úctě k posvátným hájům, ke kterým se vztahují různá tabu a přechodové rituály: člověk tam vchází spoutaný, aby dal najevo svou úctu k božstvu, které tam přebývá. Je známo, že do lesíka se smí vstupovat jen provedení určitých rituálů a jen ve vhodné době, která je ideální pro věštění apod. světa (Bednaříková, Kysučan, 2006: 21).

3.2. Utilitární role stromů

Role lesa byla také kromě náboženské dimenze chápána jako všestranně utilitární jak v nejstarších vyspělých civilizacích Egypta a Mezopotámie, tak v antickém světě. Oblasti severní Afriky a blízkého východu trpěly nedostatkem dřeva, které se následně stalo předmětem obchodu. Byly tak importovány cedry a ebenové dřevo z Libanonu a černé Afriky, ovšem rozsáhlá poptávka měla za následek zdevastování cedrových hájů. Torza těchto lesů jsou dnes přísně chráněnými přírodními rezervacemi. Rozsáhlá exploatace krajiny oblasti Středomoří měla za následek změnu zdejšího klimatu.... (viz vývoj lesů a citace). Rapidní úbytek dřeva mohl způsobit pád velkých říší (např. Egypt, Řím...), neboť dřevo bylo důležitou surovinou, tvořící základ veškerých ekonomických

transakcí (obchod, stavba lodí..), a bez které ekonomika velkých říší jednoduše padla.

V Řecku a Římě bylo dřevo nenahraditelné. Jako nezbytné se projevovalo v oblasti vojenství na výrobu štítů, válečných strojů, oblévacích věží, valů, dřevěných palisád apod. Dřevo bylo významnou surovinou pro mocnosti s válečným loďstvem. Svou úlohu sehrálo v době peloponéských válek (druhá polovina 5. st. př. n. l.), kdy Řekové dováželi dřevo z Makedonie, o jejíž lesy se později zajímali i Římané. Velkou spotřebu dřeva způsobila i výstavba domů, výroba nábytku a hraček, tuto surovinu potřebovaly lázně, doly atd. V římské říši existovalo tolik řemeslníků pracujících se dřevem, že se mezi sebou lišili i podle dřeva, které zpracovávali. Specializovanou profesí bylo i dodávání dřeva. Na základě těchto faktů si lze vytvořit představu, jak moc bylo dřevo zapotřebí a v jaké míře mohlo docházet k devastování lesů v oblasti Středomoří.

Na druhou stranu, lesy byly ceněny i medicínského a ekologického hlediska. Les byl zprostředkovatelem vlhkosti a vláh, chránící proti erozi a následného znehodnocení zemědělské půdy. Byl chápán jako přirozené prostředí člověka, první civilizace se podle římských autorů zrodila v lese. Lesům byla přičítána výrazná medicínská hodnota – Plinius Starší v díle *Naturalis Historia* popisuje blahodárné účinky stromů a lesního ovzduší na některé nemoci, např. tuberkulózu. Ochrana stromů byla v římské říši zřejmá, můžeme proto usuzovat i na ochranu lesů. Soubor římských zákonů poukazuje na zákaz libovolného kácení stromů, císař Hadrián např. vydává zákon ohledně ochrany libanonských cedrů apod. (*Bednářová, Kysučan, 2006: 24*).

Na rozdíl od Egypta a Mezopotámie, v oblasti Středomoří bylo lesů z počátku dostatek. Lesů bylo dostatek zejména v periferních oblastech Římské říše, zejména tvořily přirozenou hranici impéria (př. Hercynský

les, nechvalně proslulý Teutoburský les). Následkem odlesňování Středomoří došlo k erozi půdy a mohutnému vysoušení, což mělo za následek změnu krajiny a klimatu. Vysoušení půdy ještě umocnila výsadba olivovníků, které mají schopnost vytáhnout z velké hloubky vláhu do svých kořenů. Mýcení lesů v antice představuje jeden z nejzávažnějších ekologických problémů, který se projevil v sociální a ekonomické sféře. Tyto problémy měly za následek úpadek antického světa (*Bednaříková, Kysučan, 2006: 19*).

3.3. Změny ve vnímání lesa ve středověku

Období středověku (6. – 15. st.) zaznamenalo rozsáhlé kulturní a sociální změny, dochází k úpadku antických metropolí a vzdělanosti. Mění se i vztah k přírodě a venkovskému prostředí. Antický člověk si vytvořil poměrně moderní vztah k přírodě, která je chápána jako locus amoneus, líbezné místo, kam chodí obyvatelé velkoměst odpočívat a pozorovat „romantický“ život pastýřů a rolníků. Ve středověku upadá zájem o přírodní krásy. Estetický vztah k přírodě a nezainteresované zalíbení v ní nemohl vzniknout, protože neexistovala distance mezi člověkem a přírodou.

Zatímco antický svět situoval obyvatele do velkých měst, naopak pro středověk je typický život obyvatel na venkově. Člověk si neuvědomoval odlišnost své kultury od přírodního prostředí, splyval s přírodou a neodděloval se od ní: „*Jako organický článek světa, podřízený přírodním rytmům, byl člověk sotva schopen pohlédnout na přírodu ze strany*“ (*Stibral, 2005: 25*). Proto je pro středověké období patrná absence dichotomie příroda-kultura, zvláště pokud je příroda vnímána jako vnější svět člověka, který je kulturou využíván až vykořisťován. Ve středověku byla tato opozice přinejmenším „nejasná“ (*Gurevič, 1978: 47*). Chápání prostoru středověkého člověka ovlivňoval vztah lidí k přírodě, výrobnímu stylu, typ prostředí, kde se odehrával život

člověka a zejména nábožensko-ideologické postuláty (*Gurevič, 1978: 36*). Je samozřejmé, že tato podkapitola nemůže a ani si neklade za cíl kompletně porozumět lidské percepci krajiny a prostoru ve středověku, příp. v raném novověku. Jejím smyslem je pouze nastínit, které instituce měly vliv na konceptualizaci krajiny, a jak se toto projevovalo v životě lidí s cílem zaznamenat, jak se tato percepce promítá do současné doby (viz výzkum č. 1).

3.4. Role lesa v literatuře středověku a raného novověku

Ač nebezpečný a zákeřný, podle středověké literární tradice se les stal útočištěm pro lidské existence, mající co do činění se společenským řádem, ať již se mu podle tehdejších norem vymykají či hledají duchovní očistu a dobrodružství. Přesně takové možnosti lesní prostředí totiž poskytuje. Proto se stalo půvabným prostředím, ve kterém se odehrává děj středověkých románů a legend, vázaných na středoevropské prostředí. Literární prameny poskytují náhled na obyvatele pustiny, a jak se tento náhled vyvíjel do období raného novověku. Šíře působení literatury nemusela být natolik marginální; byla schopná ovlivňovat představivost lidí, kteří ji studovali, což se ve středověku týkalo elit, schopných participovat na vysoké kultuře. Tento fakt se, jak již bylo řečeno, stal pro les osudným. Byly tak totiž položeny základy pro demonizaci lesa. Síla ústní i literární tradice „zachycovala stopy mentality a imaginace společnosti, v níž vznikly,“ a následně „ji zpětně zformovaly“ (*Gaži, 2006: 43*).

V lesích se, jak již bylo výše naznačeno, zdržovali poustevníci či rytíři, kteří v pustině hledali samotu a rozjímání, které mělo vést ke spojení s Bohem. Podle dochovaných legend (př. o svatém Ivanovi, sv. Vintíři z 11. st. apod.) žili asketickým způsobem života a na „d'áblově hřišti“ sváděli boj proti démonům, čímž se snažili uchovat rovnováhu na zemi a ochránit vnější svět před vpádem d'ábla. Poustevníkův úkol byl

velmi důležitý pro společnost, neboť bylo potřeba držet zlo a chaos v patřičném území, daleko od lidských duší. Zajímavé je, že s duchovním bojem v pustinách, kde poustevník odolává ďáblovým svodům, jsou spojováni výhradně muži. Divočina se proto zdá být výhradně mužským teritoriem. Pokud se zde vyskytne žena, je popisována jako čarodějnice, v pohádkách potom jako Baba Jaga či zázračná „paní lesa.“ V barokní době se v lesích objevuje žena, coby romantický archetyp legend. Na rozdíl od muže, který se do lesů uchyluje dobrovolně za účelem duchovního boje, žena je do tohoto prostředí vyhnána a vydána na milost, často s dítětem v náručí, aby tak vynikla její zranitelnost. Nakonec se však stane zázrak: je nalezen lesní pramen či ovoce, lesní nebezpečí se promění v ochranu a hojnost. O dítě se potom postará tak děsuplné zvíře, jako je vlk, který mu přinese beránčí kůži, laň coby „lesní kráva“ dítě nakojí apod. Les se z locus horridus rázem promění v locus amoneus.

Zajímavým románem, datovaným do 13.st., je dnes již legenda o Meluzíně, jejíž autorem je Jean z Arrasu. popisuje Meluzínu, původně napůl ženu a napůl draka jako zakladatelku francouzského rodu Lusignanů. Podle známé pověsti, se tato žena setká s Raimondinem v lese, při lovu. Stane se jeho manželkou, ovšem za podmínky, že jí nesmí v sobotu vidět. Každou sobotu se tato žena přeměňovala ve vodního hada (nebo podobnou bytost). Raimondin však jednou slib poruší a Meluzína zmizí. Svými „nadpřirozenými silami, učinila Raimondina šťastným.“ Měnila divočinu v civilizaci, stavěla města, čistila zemi a zakládala hrady. Z lesů se staly pole, zemědělství nahradilo divokou přírodu. Meluzína je velkou stavitelkou, která způsobila velký ekonomický rozmach (Bechmann, 1998: 289).

Příkladem lesa coby úkrytu před společenskými normami je mýtus o Tristanovi a Izoldě, dvou milencích, kteří kvůli své zakázané lásce prchají před hněvem podváděného krále právě do lesů. Les v literatuře

skýtá útočiště i pro loupežníky, desertéry a zbojníky, tedy existence, které jsou v rozporu se společenskými normami. Barokní prameny (knihy zázraků, např.) popisují příběhy, které se podobají výše zmíněnému archetypu ženy, vyhnané do lesů s dítětem, a zázraku, který se nakonec stal. Zde je možno vysledovat dva protikladné charaktery, a sice postavu svatého muže, žijícího ve svaté pokoře, a loupežníků, kteří poustevníkovi ukradli svatou relikvii. Jsou však svědky svatého zjevení, které je nejenže přiměje relikvii vrátit, ale také změnit svůj život a strávit ho kajícně. Romantické příběhy jsou potom plné zbojníků (což je třeba i známý Robin Hood, který ovšem patří spíše do anglosaského, nežli do středoevropského prostoru), kteří bohatým berou a chudým dávají apod. Renesanční autoři proměnili poustevníka ve filozofa, který dobrovolně pobývá v pustině. V období baroka les představoval radostný kontakt s Bohem a jinakost od zkaženého světa (Gaži, 2006: 50-55).

Splynutí s přírodou se projevovalo v umění, které je málo vnímavé ke krajině ve své holistické perspektivě. Když už je zobrazena, působí spíše coby kulisa děje. Estetické vnímání je převážně zaměřeno na jednotlivé objekty (zvířata, květiny), v básních jsou patrné konkrétní orientační body v krajině, okolo kterých se uskutečňuje příběh postav: les je tak pro rytíře prostorem, kde se odehrává jeho dobrodružství apod. (Gurevič, 1978: 55). Zájem o estetiku krajiny podněcuje představa světa jako výtvoru od Boha, uměleckého díla Božího. V tomto kontextu se projevuje také představa Ráje, rajské zahrady, určité formy přírody, která se projevuje v umění (Stibral, 2005: 28).

Příroda v idealistickém pojetí představovala locus amoneus. V biblické rovině totiž zprostředkovávala zcela konkrétní představy Ráje. Nabýval podoby rajské zahrady, kde jsou živé bytosti v harmonii a plné kráse. Vyskytují se zde ovocné sady, zřídlo, z kterého vytékají čtyři řeky, libé vůně a drahokamy, jimiž je poseta louka. Představy ráje ovlivnily jak

estetici přírody, tak i zámožské plavby, kdy se cestovatelé pokoušeli tento Ráj nalézt (např. Kolumbus při objevování Ameriky). Kláštery po několika staletích objevují inspiraci v římských zahradách, které zanikly po pádu římské říše; tentokrát se snaží zobrazit koncepci Ráje. Typická je např. kašna, ze které vytékají čtyři prameny, které slouží potěše oka (*Stibral, 2005: 31 - 35*).

3.5. Fenomén strachu z lesa a jeho původ

Na rozdíl od ideologického biblického pojetí rajske zahrady byl les od středověku do raného novověku vnímán ve dvou kontrastních dimenzích. Za prvé, lesy představovaly základní surovinové zdroje, poskytovaly obživu pro velké množství lidí: nacházely se zde pracovní prostory, kde se uskutečňovalo lesní zemědělství a řemesla. Les byl prostředníkem mezi primárním surovinovým zdrojem a civilizací, která jeho produkty odebírala (*Gaži, 2006: 43*). Za druhé, les byl učenci popisován jako nebezpečné místo, s pekelnými obludami a vyvrheli společnosti, popř. jako prostor, kde docházelo k metafyzickému boji poustevníka či rytíře s démony. Představy o temném, divokém a zlomyslném hvozdu se koncentrovaly především ve střední a severní Evropě. Tento fakt souvisel s existencí zbytků panenských pralesů v těchto částech Evropy, které se nacházely v marginálních oblastech, avšak vlivem postupující kolonizace mizely.

Proč jsou však tyto výše zmíněné dimenze natolik kontrastní? Povšimněme si jistého protikladu naznačujícího, že pokud byly lesy popisovány jako místo plné pekelných oblud a ďáblových svodů, jak je tedy možné, že byl zároveň základním subsistenčním prostředím? Abychom plně pochopili vztah středověkého člověka k lesu, do kterého se promítá představa nebezpečného hvozdu, musíme alespoň nastínit toto prostředí nejen jako strašidelné, ale také jako životně důležité z ekonomického a hospodářského hlediska, neboť domnívat se, že

středověký člověk měl panickou hrůzu z lesa je z určitého hlediska zkreslenou představou.

Za prvé, les byl významným prostorem pro zemědělství. Tradiční hospodaření by nemohlo fungovat bez možnosti pastvy dobytka v lese (zejména prasat), letnění (osekávání mladých větví), získávání hrabanky jako podestýlky pro zvířata, lesní senoseče a pěstování lesního obilí apod. Lesy tvořily součást hospodářsky využívané půdy (Woitsch, 2007). Za druhé, les poskytoval prostory pro aktivity, které jsou „*typickým příkladem specifické předindustriální formy využívání lesa,*“ a sice tzv. lesní řemesla (Woitsch, 2010: 341), pro představu jmenujme např. známější uhlířství, kolomaznictví či raritnější vaječkářství, loupnictví atd. Lesní řemesla lze definovat z hlediska technologie, neboť se vyznačují určitými chemickými výrobními postupy, které je činí specifickými mezi jinými lesními aktivitami, právě tak z hlediska sociálně-ekonomického postavení lesních řemeslníků. Ve zmiňovaném kontextu, zabývajícím se, jaké instituce ovlivňovaly percepci lesa ve středověku, je nejdůležitějším rysem lesních řemesel jejich surovinová a prostorová vazba na les (Woitsch, 2010: 343). Z toho vyplývá, že v lesním prostředí se pohybovalo velké množství lidí, což odporuje představě o liduprázdném, strašidelném hvozdu. Tito lidé se v lese pohybovali každodenně, les byl živější a zalidněnější než dnes, proto je třeba strach z lesa v předindustriální společnosti brát s nadhledem, popř. jej specifikovat. Kritiku strachu z lesa lze opřít o dva argumentační pilíře. Jednak, podle francouzského historika Ronalda Bechmanna, se les stal předmětem křesťanské propagandy, která z něj vytvořila místo, kde žijí příšery, počínaje od vlkodlaků, po bludičky a hejkaly konče. Za druhé, předpokládejme, že o lese v období středověku a raného novověku psali převážně učenci či kněží, tedy skupiny lidí, participující na tzv. vysoké kultuře, jak již bylo zmíněno výše. V porovnání s lesními řemeslníky (kteří po sobě žádné spisy nezanechali) tito jedinci v lese příliš nepobývali a měli do lesního prostředí podstatně

daleko. Jejich spisy potom hovoří o individuálním názoru a zkušenosti, nežli o všeobecné mentalitě společnosti (*Woitsch, 2007*).

Bechmann dokládá existenci pohanských praktik v raném středověku v tzv. penitenciářích (pomůcka pro kněze, který si do těchto knih zaznamenával v té době „delikventní“ chování ze strany věřících) z raného 11.st. Popisují úctu ke stromům a lidové praktiky v lesích, které mají svůj základ v pohanských dobách.

Přes sílící křesťanství lidé věřili, podobně jako animisté, v existenci dobrých skřítků, faunů, které vesměs lidé uctívali. Jak již bylo řečeno výše, tyto bytosti byly spojovány s vodou, stromy, kořeny, či zemí, kde přebývaly (mořské panny, najády, dryády, víly, sylfy, fauni, kobaldi, satyrové). Žily v souladu s člověkem a se zvířaty, a člověk si je mohl naklonit, aby mu přinášely užitek. Často měly lidský obličej, byly schopné mluvit, ale také se vyznačovaly chlupy, rohy, zvířecími hnáty apod. Tyto bytosti byly charakteristické pro keltskou či germánskou mytologii, kde reprezentovaly přírodní síly. K rituálům, které se do dnešní doby nedochovaly, patří zatloukání hřebíků do kmenu stromu, které bylo doloženo v dobách středověku, či budování kapliček v kmeni stromů (*Bechmann, 1998: 280*).

Existovaly však rituály, původně pohanského charakteru, které byly součástí lidové tradice a přetrvávají dodnes. Z hlediska středoevropského kontextu bychom pro představu mohli jmenovat den Památky zemřelých, slavený 1. listopadu, který např. odpovídá keltskému svátku na velmi podobné bázi, Samhainu, který byl doložen v Colignyjském kalendáři. Tento kalendář, nalezený v 19. st. u francouzského města Coligny a datovaný do 1. st. n. l., zaznamenává roční cyklus galských slavností ročních období (*Clarusová, 1991*). Stavění májek je např. dodnes velmi populární událost, stejně tak jako zapalování očistných ohňů a pálení „čarodějnic“ na hranicích coby personifikovaného zla. Tyto úkony se váží

k datu kolem 1. května; dokladem jejich pohanského původu je podobná slavnost, slavená Kelty, tzv. Beltain. Ve výčtu pohanských slavností, které se udržují dodnes, bychom mohli volně pokračovat. Na podobné bázi je možno sledovat postavy „lesních“ světců, svatého Huberta, Martina ad., patronů lovců, kteří nahradili dřívější pohanská božstva lesů; co třeba tradice zdobení borovice sladkostmi a ozdobami, doložená ze 17. st. z německého Štrasburku (Bechmann, 1998: 280), dochovaná dodnes v podobě vánočního stromku. Je však nápadné, že se tyto tradice udržely i přes silnou christianizaci. Jak je to možné?

Sílící křesťanství se pochopitelně snažilo udělat přítrž všem pohanským rituálům, i těm, které byly vázané na lesní prostředí. V tomto kontextu je důležitá i filozofická kontemplace, v rámci které byly jednotlivé prvky v přírodě vnímány jako zprávy, skrz které k člověku promlouvá Bůh. Křesťanství proto způsobilo dosud nejradikálnější zlom ve vztahu člověka k lesu. Je možno vyzorovat kontrast mezi původní tradicí a nově zavedenými normami, které proměnily percepci a konceptualizaci středověkého člověka. Jsou známy tři způsoby, jak se církve snažila vypořádat s původními pohanskými přežitky. Za první, jedním ze způsobů, jak zabránit lidem, aby se klaněli stromům, je vykácet celý les. Toto nejméně náročné řešení se snažilo eliminovat víru ve „zlé“ duchy a démony. Za druhé, les byl ztotožněn se zlými bytostmi, došlo tak k tzv. „démonizaci“ lesa. Toto pojetí ztotožňovalo přírodu se silami zla a pokušením od ďábla. Příroda byla vnímána jako záporná, nepřátelská. Les byl církví popisován jako zlý, strach vzbuzující, plný pastí, zákeřných míst, démonů, kteří člověka přivedou do záhuby, a tudíž by bylo nejlepší se takovým místům vyhnout. Toto myšlení přeměnilo středověkou mentalitu, kdy les začal být vnímán jako nebezpečné místo, zvláště pro lidi z města. A na závěr, za třetí, místo pohanského kultu bylo kvůli silné tradici nahrazeno křesťanským, popř. pohanské slavnosti byly přetransformovány na křesťanské (Bechmann, 1998: 287-288).

Ze starověku se do období raného středověku přenesly tradice uctívání stromů, ať již ojedinělých či ve formě posvátného háje, spolu s vírou v přírodní bytosti, které žily v blízkosti člověka. Nepočítáme-li se ztotožněním lesa s démony a zvýrazníme-li substituci posvátných hájů a pohanských bohů s křesťanskými kaplemi a svěťci, můžeme spatřit kontinuitu, stálost původní tradice. Tato kontinuita a zachovávání tradice posvátného prostoru v průběhu času má za následek tzv. kulturní rozdělení (cultural split) mezi starými a novými tradicemi. Christianizace v podstatě znamená popření předešlého kulturního systému, avšak v rámci předchozích tradic dochází k inkorporaci nového sociálně-ideologického pořádku, který je založen na přivlastnění si minulých tradic. Není proto snadné vykořenit tyto praktiky z „nově“ vzniklé kultury. V podkapitolách, věnujícím se vztahu člověka a lesa ve starověku a ve středověku vidíme, jak proces vytváření nových tradic zahrnuje kontinuitu předchozích zvyklostí i míst – ať se již jedná o původní pohanské rituály stavění májek a rozdělování ohňů či např. o budování kapličky v kmeni stromu, který byl po léta uctíván jako sídlo polobožských bytostí. V tomto kontextu bychom mohli hovořit o tzv. přepisování tradic či dokonce celé krajiny (rewriting tradition, landscape), zatímco vlastní kontinuita, udržování dřívější podoby, vede k psaní (writing) krajiny (*Oubiňa, 1998: 173-174*).

4 VÝVOJ LESA

Studium čtvrtohor zaujímá v geologických vědách specifické místo, neboť se jedná o nejmladší a nejkratší úsek geologické historie, který trvá i v současné době. Toto období nabývá mimořádného významu, co se týče vývoje současné přírody a lidské společnosti, což činí tuto epochu atraktivní i pro jiné přírodní a sociální vědy. Čtvrtohory neboli kvartér dělíme na starší období, tzv. pleistocén (doba ledová) a mladší období, tzv. holocén (doba poledová) (*Ziegler, 2009: 4*). Sám holocén se dělí na

spodní (preboreál, boreál), střední (atlantik, epiatlantik) a svrchní (subboreál, subatlantik, subrecent) (Ziegler, 2009: 37).

Holocén, datovaný od r. 9500 př. n. l. a sahající do současnosti, je zcela mimořádný ve vývoji přírody a lidské společnosti. Jedná se o jediný úsek historie Země, kde se na vývoji kromě přírody podílí i člověk, který však na přírodu neměl vždy pozitivní vliv. Poznání poměrů v holocénu je důležitým vodítkem k pochopení současného přírodního stavu, na základě kterého můžeme vysvětlit složení dnešní flory a fauny a vysvětlit, jak vznikalo naše životní prostředí (Ložek, 2007: 40).

Základním znakem čtvrtohor je střídání chladných období – glaciálů, které se vyznačují mohutným rozšířením ledovců, s teplejšími a vlhčími obdobími – interglaciály. Tyto výkyvy jsou podrobně popsány, ovšem jejich příčina nebyla nikdy objasněna. Cyklické střídání klimatu způsobuje, že je toto období velmi dynamické. Změny podnebí se odráží v ekosystémech živé přírody. Při posuzování změn flory a fauny musíme brát v úvahu dvě základní charakteristiky. Za prvé, jejich vývoj je závislý na změnách podnebí, které se projevují přesuny a migracemi četných druhů. Za druhé, existují také změny vývojové, které vedou ke zrodu nových druhů. Ty probíhají v určitém časovém úseku a nejsou zcela vázány na klimatické činitele (Ziegler, 2009: 4).

Geologické děje čtvrtohor lze chronologicky studovat díky erozím a sedimentacím, avšak kromě sledování geologických procesů lze sledovat i děje ekologické, které v závislosti na geologických procesech formovaly dnešní vzhled české přírody (Ložek, 1973).

Holocén je nejznámější období především díky velkému počtu archeologických nalezišť. Představu o vývoji lesa v předhistorickém období si můžeme vytvořit na základě archeologických výzkumů paleolitických ohnišť a uhlíků, také pomocí metody analýzy pylů, které se

roznášely z okolních stromů, následně se ukládaly a zakonzervovaly v jezerech a vrstvách rašeliny (*Nožička, 1957*). Na základě této analýzy sedimentů je možné zjistit, jaké rostliny jsou charakteristické pro danou oblast v určitém období. Uplatnit lze i datování pomocí C¹⁴ či pomocí letokruhů ve dřevě stromů (*Ložek, 1973: 283*).

Převládá názor, že před 10 tis. lety, v období doby ledové, dominovala bezlesá, otevřená, stepní krajina s mechy, lišejníky a křovisky, místy s nízkými břízami a vrbami. Kvůli nepřesnostem ohledně odhadu stáří archeologických nálezů je nadále předmětem sporů, do jaké míry lze hovořit o bezlesé krajině a jaké typy stromů se mohly rovněž v tomto období vyskytovat (*Nožička, 1957*).

Období spodního holocénu znamenalo příznivější podmínky pro rozvoj a růst lesů. Dochází k oteplování a zvlhčování klimatu, z různých částí Evropy se šíří nové dřeviny. Z hlediska vývoje lesa se rozlišuje preboreál, 8000–6500 př. n. l., kdy dominují tzv. pionýrské dřeviny - břízy a borovice, kromě toho se objevuje ještě vrba. Celé toto období je charakterizováno úbytkem otevřené krajiny a zvětšující se lesní plochou. Vznikají tak mohutně zalesněné plochy, které se rozšířily po celé střední Evropě. Nastává tedy velká změna v krajině, kde je víc lesa nežli bezlesí; to mělo za příčinu změnu migrace stepních druhů rostlin, které zůstaly izolovány bariérou lesů (*Sádlo, 2005: 40*). Subsistenční strategie pozdního paleolitu je lovecko – sběračská, a tak na vzhled krajiny ještě nemá přílišný vliv.

Následující perioda, boreální, 6500–5000 př. n. l., zaznamenala opět oteplení a zvlhčování klimatu. Díky tomu se ve vyšších polohách rozšířily lískové porosty, jilmy, duby, smrky, lípy, poblíž vody také olše. Dominantní dřevinou této doby jsou smrky, rostoucí od nízkých po vysoké polohy, a zejména také duby a jilmy, které coby doubravy představují typický ekosystém. V tomto období se zároveň objevuje zárodečná

vegetační stupňovitost. Z hlediska lidských kultur se jedná o období střední doby kamenné – mezolit, kdy lovci na území Čech vytvářeli drobné nástroje na lov zvěře a ryb a usidlovali se v povodí řek a pod skalními převisy (Ziegler, 2009: 39).

Následující doba, tzv. atlantik, se datuje přibližně okolo 6.-4. tisíciletí př. n. l. Toto období je charakteristické oteplováním, které ve střední Evropě vytvořilo dočasně subtropické klima s teplým a vlhkým podnebím oceánského typu. V tomto období nastává doba tzv. teplotního optima, jehož průměr byl odhadován o 2-3 °C teplejší než dnes (Ložek, 2007: 59). Toto podnebí způsobilo bujný rozmach vegetace, pokračuje další rozvoj smíšených listnatých lesů, dominují smíšené doubravy s jilmem a lípou, vyskytuje se i jasan a líska. Les se tak mohl šířit do všech poloh, pozvolna začíná vytlačovat otevřené prostranství – původní stepi zarostou doubravami, a smrkovými lesy, nastává totální zalesnění střední a jižní Evropy. Pylová analýza odhaluje, které dřeviny se objevovaly v určitých lokalitách České republiky – na Třeboňsku byly v hojném počtu zastoupeny buky a jedle, na Českomoravské vrchovině převládaly doubravy a méně pak bučiny, v Krkonoších a Jizerských horách dominovaly smrky a borovice, v severních Čechách se objevovaly smíšené porosty s borovicemi a duby apod. (Nožička, 1957: 26). Koncem této periody se objevuje, byť vzácně, jedle a buk. Od tohoto období se také projevuje výrazný vliv člověka na krajinu. Nastává neolit (mladší doba kamenná), kdy se namísto dosavadního lovu a sběru stává hlavním zdrojem obživy zemědělství, tzv. žárové. Člověk se poprvé usazuje natrvalo v nížinách, začíná intenzivně hospodařit a zakládat uměle odkryté plochy – kulturní stepi (Ziegler, 2009: 39). Dochází tedy k likvidaci lesa a pozvolnému odlesňování, při kterém mizí tradiční porosty, krajinu ovlivňuje zejména zakládání polí. Vypálený les se sám zhruba po dvou desítkách let obnovoval, ale tento hospodářský systém začal přírodu velmi vyčerpávat a žárové zemědělství se stalo problematickým. Kromě

vypalování lesům škodila i pastva domácích zvířat, která okusovala výhonky, ale stále ještě nebyla tak rozsáhlá jako v následující epoše epiatlantiku.

Epiatlantik, 4000–1400 př. l. n., se vyznačuje mírným ochlazením a střídáním vlhkých a suchých období. Průměrná roční teplota byla o 1–2 °C vyšší než v současnosti (*Nožička, 1957: 26*). V oblastech, které doposud nebyly dotčeny člověkem, pokračuje rozvoj lesa - nejrozšířenějšími porosty jsou nadále smrky a smíšené doubravy, popř. bukové, bukově – jedlové či bukově – smrkově – jedlové lesy. Lípa, borovice a jilm ustupují a nahrazuje je jasan, buk a jedle. V horských oblastech se nadále šíří smrk, který dosahuje vysoko nad dnešní hranici lesa. Koncem období se objevuje tis a habr. Epiatlantik hraje zásadní roli ve vývoji flory, neboť se ve větší míře objevuje člověk – zemědělec, který zakládá osady v lesostepích a vytváří kulturní stepi. Zavádí obilné kultury a chov domácích zvířat. Vrcholí tak pozdní doba kamenná – eneolit (*Ziegler, 2009: 41*).

Subboreál bývá na základě výzkumů sedimentů vymezen jako úsek v rozmezí 3000–500 př. n. l. Od epiatlantiku se liší klimatem – nyní je klima teplejší a sušší. Je považován za závěr klimatického optima. V tomto období vykazují doubravy a smrčiny úbytek a nastupují jedlovo – bukové lesy, v horských oblastech potom habrové soustavy. Lesy ustupují otevřeným plochám. Jehličnany se však podle pylové analýzy udržely v oblasti Ploučnice, Frýdlantu a Říčan.

Také na Šumavě se vyskytovaly jehličnaté stromy, zvláště potom smrky (*Nožička, 1957: 27*). Toto období zahrnuje dobu bronzovou (2200–750 př. n. l.) a starší dobu železnou (halštát – 800–370 př. n. l.). Díky relativně hustému zalidnění existují četné archeologické nálezy (uhlíky), které dokumentují skladbu lesa, kdy na našem území v této době dominovaly zejména buky, duby a jedle, lísky marginálně pak jasan.

Rozrůstající se lidská populace způsobila opětovný úbytek lesů, neboť bylo stále více dřeva potřebná jako palivo a pro stavební účely (*Nožička, 1957: 27*). Vytváření umělých ekosystémů a přeměna krajiny v kulturní měla za následek katastrofální úbytek lesů, např. v oblasti Středomoří, které se dodnes potýká s nedostatkem vláhy, což ještě umocnila výsadba olivovníků, mající schopnost „vytáhnout“ vláhu hluboko z půdy.

Období subatlantiku, 700 př. n. l.–700 n. l., zasahovalo až do období stěhování národů, kdy dochází k depopulaci některých oblastí a technologickému úpadku; lesa proto během této epochy dočasně přibude, čteně se vyskytovaly habry, buko-jedlové lesy, zatímco jiné dřeviny se objevovaly spíše výjimečně. Klima je vlhčí a chladnější, v horách se snižuje hranice lesa.

Subrecent, nejmladší geologické období, které trvá dodnes, datujeme od 7. st. n. l. Je typický mírným vysoušením a střídáním teplých a chladných epoch (př. malá doba ledová, 16.-19. st). Příčiny těchto klimatických změn jsou předmětem diskuzí. Tento úsek je ovlivněn lidským osídlením do dosud neobydlených oblastí, kdy středověká těžba dřeva zasáhla i horské oblasti. Novější doba se pak projevuje rozmachem umělých lesních kultur, např. smrků a borovic, které potlačují a mění původní vegetaci (*Ložek, 1973: 242*).

Oblast Čech byla až do 12. st. poměrně řídce osídlená. Krajina raného středověku měla převážně lesnatý ráz, ačkoli les byl sám o sobě kulturní; v okolí hradišť existovala síť cest, luk, pastvin a vesnic (*Sádlo, 2005: 146*). Ve 12. st. začínají kláštery s kolonizací lesní půdy; toto období je charakteristické úbytkem lesů ve prospěch nově vznikající sídelní struktury. Přestože na zakládání nových vesnic a polí se podílela šlechta a panovník, kláštery měly největší vliv na odlesňování a na vymýcených lesnatých plochách zakládaly zemědělské pozemky (*Nožička, 1957: 32*).

Vrcholný středověk se projevuje prudkými změnami v krajině. Vzniká intenzivně využívaná mozaikovitá agrární krajina parkovitého rázu, do které se zapsala nová vlna ekonomických vztahů. Exploatace krajiny a její následné vyčerpávání vzniká nejprve v nížinných oblastech, kde navazuje na dosavadní osídlení a zakládání měst v tzv. starém sídelním areálu (např. Plzeň, České Budějovice, Most...). Odtud se šíří dále směrem do vyšších, dosud neobydlených poloh, kde sídelní expanze pokračuje až do 14. st. Vnitřní příčinou těchto expanzí je populační růst a využívání krajiny do té míry, že je způsobeno její vyčerpání, které žene expanzi dál (*Sádlo, 2005: 140-145*).

Na kolonizaci ve 13. a 14. st. lesní půdy měl vliv také způsob držby půdy. Veškerá neosazená půda náležela panovníkovi, který měl právo odměňovat půdou nejen kláštery, ale také šlechtice za vojenskou pomoc či úřední služby. Ve snaze zajistit si pravidelný příjem, dávali panovníci lesní půdu do emfyteutického vlastnictví kolonistům, kteří za to odváděli daně. Kolonisté však nepokáceli celý les najednou, nýbrž postupně rozšiřovali obdělávanou půdu na úkor lesa. Lesní porost byl likvidován také pastvou dobytka. Čím déle se v lesích pásli, tím více docházelo k proředování, neboť mláží bylo stády zničeno.

Budování nových vesnic a měst a rozvoj řemesel vyžadoval akutní potřebu palivového a užitkového dříví. Na exploataci lesů měly vliv montánní podniky, které spotřebovávaly palivové dříví a zásobovaly dále řemeslná odvětví ve městech. Ke změně krajiny přispěl i fakt, že horníci, odříznutí od měst, zakládali vlastní pole a pastviny pro zajištění nejnnutnější obživy. Díky těmto faktorům se stále zmenšoval a rozrušoval původně souvislý lesní komplex (*Nožička, 1957: 34-35*). Stavební činnost 13. a 14. st. zcela proměnila původní lesnatý vzhled krajiny. Dříve se více dařilo malým stromkům a stromy měly více semenné zásoby, takže stromky přerostly keře dřív, nežli se křoviny stačily vytvořit. Nyní mladému

porostu škodí převážně dobytek, který preferuje mlází před pichlavými křovisky (*Sádlo, 2005: 146*). Krajina byla masivně odlesňována až do konce 14. st., kdy přichází morové epidemie a o několik desítek let poté také husitské války.

Změna v myšlení nastává ve 14. st., neboť český král Karel IV. si uvědomoval, že královské lesy jsou zničené a rozorané. Zamýšlel proto centrální regulaci lesního hospodářství a inicioval zákony, usměrňující těžbu dřeva jako součást návrhu zemského zákoníku *Maiestas Carolina* z roku 1350, který však nikdy nebyl uveden v platnost. Tento neprosazený návrh zákoníku měl přinést striktní ustanovení o těžbě dřeva v královských lesích. Pod velmi přísnými tresty měl zakázat libovolnou těžbu (povoluje kácení jen souší a vývratů), krádeže a plavení kradeného dříví, mimo jiné také loupnictví. Po smrti Karla IV. došlo 15. 5. 1379 k vydání prvního lesního řádu na území Čech, který se vztahoval na lesy na Chebsku. Tento zákoník povoluje kácení dříví jen se svolením lesníka; sedláci však měli umožněno nakácet palivové i stavební dřevo, pokud odevzdali tzv. lesní dávky – pravděpodobně lesní oves. Zakazuje však kácení lip a dubů, a sice z důvodu lesního včelařství a pastvy pro prasata. Z obou zmíněných zákoníků vyplývá, že již v té době existovali zaměstnanci, kteří o lesy pečovali – lovčí a hajní, na Chebsku potom lesní a včelaři, kteří konali lesní ochrannou službu a měli na starosti lesní včelařství (*Nožička, 1957: 37*).

Spolu se vznikem vlastnictví lesů a otázkou jejich ochrany je spjata potřeba jejich ohraničování. Středověk podřídil krajinu pravidelně strukturovaným půdorysům, dochází k její urbanizaci. Krajina se tak poprvé stává soukromým vlastnictvím, jehož hospodářské využití je maximálně intenzivní. Hranice pozemků ještě nejsou ostré, jako v barokní době. Je nadále zachována kontinuita mezi polem a souvratí, pastvinou a pasekou, pasekou a lesem apod. O pevné a stabilní hranice je však

velký zájem, v evidencích majetku jsou popsány hranice jako např. strom, kámen, mez či linie křoví (*Sádlo, 2005: 147*). Kromě vytyčení hranic byla důležitá i výměra kolonizovaného území; jako jednotky se používaly lány, později také provazce či jitra. V urbářích se také dozvíme o povaze lesů na určitém území. Např. „*v okolí Choustníku byly tehdy lesy černé, nebo černě smíšené.*“ Podle názvů lesů můžeme usuzovat, jaké dřeviny převažovaly. Např. v případě lesa Bukovce máme v urbáři doklad, že název lesa se shodoval s výskytem určitého stromoví – v tomto případě se jednalo o velkou bučinu. (*Nožička, 1957: 38*).

Husitské války způsobily pokles obyvatelstva, pustnutí dvorců a zastavení kolonizace krajiny. Ačkoliv k opravám zničených usedlostí bylo zapotřebí množství dřeva, přece jen ustala kultivace krajiny a její přeměna na hospodářské pozemky. Orná půda a vypálené usedlosti mohutně zarostly lesem. K novému vyklučování lesů dochází v druhé polovině 15. st. V této době nastává proměna lesního hospodaření. Zatímco ve 14. st. představovaly zisk z lesů tzv. lesní dávky, vybírané lovčími a hajnými, v 16. st. se tento princip mění. Vrchnost se přiklání k vlastnímu lesnímu podnikání, což znamená zlepšení lesní administrativy, vytvoření efektivnější lesní správy, která zahrnovala mj. vyměřování lesů, zaváděla nově umělou obnovu lesa. Ustavuje se též pracovní náplň lesních zaměstnanců. Vrchní dozor nad zaměstnanci a lesy měl hejtman či purkrabí a ostatní personál vykonával převážně mysliveckou a dozorčí službu.

Velká spotřeba dřeva pro doly a hutě a mohutná přeměna lesů na ornou půdu vedla ke vzniku tzv. rezervátních lesů, které tvořily v druhé polovině 16. st. zvláštní kategorii. Jak již název napovídá, šlo o lesy, které byly určeny k těžbě dřeva za účelem zásobování dolů v Kutné Hoře, Jáchymově apod. Cílem zakládání těchto lesů byla snaha ušetřit lesy v okolí dolů, které lesnímu hospodářství škodily. O kategorii rezervátních

lesů pečovali lesní úředníci, podléhající hejtmanům. O stavu rezervátních lesů svědčí nařízení a zákazy určené měštům, které vydával panovník popř. lesní komora, jejíž komise hodnotila stav lesů. Z jejich zpráv plyne, že zásobování dolů vedlo k přetěžování lesů do takové míry, že hrozil akutní nedostatek dřeva. Byla proto zakázána celoplošná lesní pastva dobytka a lesní řemesla, kterým byl svěřen jen určitý revír. Podle lesních řádů bylo dále zakázáno klučit lesy, uřezávat stromkům špice, odírat listí ze stromů „*a jinak lesům škodit*“ (Nožička, 1957:71-75).

Během třicetileté války došlo k částečné obnově vykácených lesů a k pozastavení provozu hutí, dolů i skláren a pustnutí vesnic a dvorců, kterým „*zarostla půda břízou, vrbinami i trnám*“ (Nožička, 1957: 104). Dá se však usuzovat, že během válečných let zásobovaly kraje bohaté na lesy oblasti s nedostatkem dřeva; docházelo tak k obchodu se dřevem, který měl přinést finance na válečné účely. Skončení třicetileté války s sebou přineslo snahu povznést hospodářství na vyšší úroveň.

Na opravu vesnic a dvorců bylo využíváno kvalitní dřevo, a tak obecní lesy měly „*ráz porostlin*“ (Nožička, 1957: 104). Přes zákaz vyklučování dochází na pokyn vrchnosti k přeměně lesů na louky, pole a pastviny.

Stát si po skončení třicetileté války stále více uvědomoval význam lesů a snažil se zlepšit jejich jakost, ačkoliv péče o les byla spíše starostí jejich majitelů. Za vlády císaře Karla VI. se stát začal intenzivně zajímat o lesy a dne 2. 5. 1712 vydal patent o povinnosti vlastnit povolení k vývozu dříví. Během jeho vlády došlo k prvnímu soupisu panských, poddanských, městských, obecních i zádušních lesů, a to formou tzv. fassí, „podkladům“ k tereziánskému katastru. Najdeme zde údaje o výměře lesů, v panských lesích je objevují i poznámky ohledně skladby porostů a o stavu lesů (Nožička, 1957: 113).

Karel VI. si uvědomoval problém přetěžování lesů a jejich následnou likvidaci. Vzhledem k nedostatku dřeva a intenzivnímu kácení v r. 1733 vydal reskript, ve kterém popisuje úmysl vydat jednotný lesní řád, který má zabránit další devastaci lesů a korigovat těžbu dřeva. Tato snaha však prozatím vyšla naprázdno. Reskript byl definitivně uveden v platnost za vlády Marie Terezie, která roku 1753 mocensky prosadila lesní řád, který byl nejdůležitějším dokumentem v dějinách lesů na území Čech. Tento právní předpis zformuloval z dnešního pohledu moderní zásady, z nichž některé jsou platné dodnes. Tento zákoník vystupuje proti libovolnému hospodaření v lesích, reguluje soukromé vlastnictví lesů a snaží se nastolit státní dohled. Bylo přikázáno např. sekat stromy v období, kdy je míza v kořenech, doporučuje praktiky, které budou ekonomičtější ke spotřebě dřeva, dále bylo zakázáno stavět májky a dřevěné domy a ploty, přeměňovat lesní plochu na ornou či na jiné typy pozemků. Bylo upozorněno i na škody způsobené rozptýlenou těžbou, lesními řemesly, lesní pastvou a sběrem hrabanky (*Nožička, 1957: 113-114*).

Největší problémy nastávaly z důvodu nevhodné těžby, která způsobovala poruchy obnovy vegetace. Nový lesní řád proto obsahuje ustanovení, podle něhož se stromy mají kácet od listopadu do dubna, a potom má být lesu dopřán klid. Těžba má být ohleduplná k okolnímu porostu, neboť při kácení jednoho mohutného stromu mohly být poničeny menší stromky; k odvozu dřeva z lesa je nutno použít saně. Těžba dřeva má být rovněž ekonomická – množství pokácených stromů má odpovídat domácí spotřebě a prodej dřeva se má řídit podle přírůstových poměrů. Byla navržena opatření, vedoucí k úspoře dřeva a podle možnosti jeho nahrazení kameny.

Lesní paseky měly být pravidelně čištěny od větví a polomů. Pokud les mohutně zarostl, bylo povoleno prosekání mlází a houštin, aby malé

stromky měly dostatečný prostor a mohly dále růst. Ohledně kácení se doporučuje sekat nejprve stromy přestálé. Byl kladen důraz na ochranu stromů středního věku, které byly dobře zakořeněné, aby mohly sloužit jako semenáče k obnově lesa (např. duby). Zakázána byla pastva dobytka, hlavně koz a ovcí, které porost ničily nejvíce, zakázáno bylo i zakládání ohňů za účelem pálení popela, loupnictví, jakékoli pustošení poddanských lesů a jejich kácení za účelem zakládání zemědělské plochy (*Nožička, 1957: 115*).

Dá se říci, že od 18. st. stát vydává lesní řády, které regulují těžbu dřeva a snaží se o následnou obnovu lesa. Pokouší se o nové, ekonomické lesní hospodaření a zároveň o vytvoření lesního personálu. Pokrok v přírodních a ekonomických vědách se projevil i v lesnictví. Od druhé poloviny 18. st. se zvyšuje počet odborných lesnických pojednání. Od té doby vznikají lesnické učebnice, mající charakter odborné instruktáže, obsahující otázky a odpovědi coby soubor lesnických vědomostí. Z německého prostředí pronikly do českých zemí spisy J. G. Beckmanna (1700-1782), lesního komisaře, který poskytoval návod k hospodářské úpravě lesů a odhadu možné těžby. V r. 1793 vyšla v Praze první česko-německá lesnická kniha od českého lesmistra Lenharta. Popisuje vlastnosti nejen ideálního lesníka, ale také lesní škůdce, zvláště kůrovce. V první polovině 19. st. vycházejí i lesnické časopisy. První z nich byl německy psaný, vycházející z Liebichovy redakce. Zabýval se pěstěním lesa, jejich hospodářské úpravě, škůdci, apod. (*Nožička, 1957: 208*).

Lesní řády a jim podobná nařízení vedly k ušetření a následné obnově lesů, avšak zachránit by je samy o sobě nezvládly. Ve správný čas se objevilo v 19. st. minerální uhlí jako nový typ paliva, které bylo považováno za nebezpečného konkurenta palivového dřeva. Těžba uhlí s sebou přinesla také zkvalitnění produkce dřeva stavebního a užitkového

a snížení potřeby palivového dřeva. Od 60. let 18. st. se stále více uplatňují rychle rostoucí dřeviny, konkrétně borovice, smrk, jasan, topol, javor, které díky svému rychlému růstu poskytovaly velké finanční výnosy. Převládaly však zejména monokultury borové a smrkové, které v první polovině 19. st. způsobily zájem mezi lesníky. Pěstování monokultur mělo špatný vliv na lesní půdy, neboť docházelo k jejich postupné degradaci a šíření škůdců mezi dřevinami. V druhé polovině 19. st. bylo proto doporučováno propagovat lesy smíšené, které byly bližší lesům přirozeným, ačkoli se tomuto trendu nedostalo velkého ohlasu (*Nožička, 1957: 244*).

Téma vývoje lesa od pravěku až po raný novověk umožňuje sledovat, jak se příroda nejprve samovolně vyvíjela a zhruba od 6. tis. př. n. l. začal být ovlivňována člověkem. Poznání tohoto vývoje má vliv na interpretaci současného stavu přírody a pomáhá definovat ekologické problémy v dnešní době. Poskytuje vodítko, jak pochopit současný stav, složení flory a fauny a vznik prostředí, ve kterém se pohybujeme.

5 VÝZKUM

5.1. Výzkumné metody a analýza dat

Výzkum, využívající polostrukturovaný rozhovor, Freelisting a Pile Sorting, si kladl za cíl zjistit, jak je les vnímán u současných lidí. Pokusili jsme se odpovědět, jak vypadá koncept lesa v dnešní době. Výzkum se snažil rovněž zmapovat vztah současného člověka k lesům, tzn. jaké má v lesním prostředí pocity, jak jej využívá (tím je myšleno např. jako místo pro odpočinek, utilitární využití apod.) a jak klasifikuje konkrétní typy lesnaté krajiny. Závěrem by bylo možné navíc zhodnotit, jak se koncept lesa vyvíjel od středověku po současnost a jaké folklorní přežitky se inkorporovaly do dnešních tradic.

Ke sběru dat byli vybíráni respondenti ve věku od 20 do 35 let pomocí nepravděpodobnostního, účelového výběru. Získaná data se skládala celkem z 20 rozhovorů. Na metody Freelisting a Pile Sorting bylo zapotřebí více než 20 respondentů. Proto jsem nejprve plánovala 40 informátorů na každou metodu. Jejich počet však může být ovlivňován mírou vzájemné shody v odpovědích (*Weller, Romney, 1998: 14*). Protože se jejich odpovědi často opakovaly a byly si vzájemně podobné, snížila jsem počet respondentů na 30. Ve výzkumném vzorku byli rovnoměrně zastoupeni muži a ženy, žijící jak na vesnicích, tak ve městech. Nejprve jsem respondenty požádala o Freelisting, následoval Pile Sorting a na závěr polostrukturovaný rozhovor. Informátoři, kteří neposkytovali rozhovor, se podíleli nejprve na Freelistingu, potom na Pile Sortingu. Všichni respondenti byli obeznámeni s etickým kodexem výzkumníka a byla jim slíbena anonymita.

Kompletní výzkum zaznamenal menší problémy; někteří respondenti odmítali mluvit na diktafon (zejména muži) či se odmítali podílet na jakémkoli rozhovoru s tím, „že je to trapné,“ a „že nic chytrého nevědí.“ Někteří dále nevěděli, co mají v rámci metody pile sorting vlastně dělat, problém byl spatřován i v samotném třídění kupek, neboť respondenti „nevěděli jak.“ V případě „stydlivosti“ respondenta mluvit na diktafon jsem si psala poznámky s odpověďmi, popř. mi respondenti psali sami odpovědi na papír. Pokud si respondenti nevěděli rady se seznamem psaných věcí (Freelisting) či se skládáním na hromádky (Pile Sorting), byl jim předveden názorný příklad a pokud stále si byli nejistí, zformulovala jsem otázku jinak, např. „Poskládejte k sobě obrázky, které se Vám zdají vizuálně podobné,“ „Rozdělte obrázky do několika hromádek podle toho, které se Vám líbí a které naopak ne.“

5.1.1. Freelisting

Metoda zvaná Freelisting je kognitivní technika, která umožňuje výzkumníkovi zjistit, co si respondent myslí o daném tématu. Freelisting je prvním krokem výzkumu, umožňující definici nových konceptů, jejich ohraničení v sémantické a kulturní rovině a zjištění, zda je koncept kulturně relevantní. Tato metoda je rovněž vhodná pro pochopení respondentova kognitivního úsudku. Usnadňuje tak výzkumníkovu práci tím, že upozorňuje, které koncepty jsou nevhodnými tématy pro výzkum (*Weller, Romney, 1998: 10; 16*). Položky, které jsou důležitější či známější než jiné, se vyskytují na respondentově seznamu výše, než ty, které informant zhodnotí jako méně významné. Významnost položky je dána jednak jejím pořadím na seznamu, jednak četností, kolikrát se ve všech seznamech vyskytuje (*Weller, Romney, 1998: 11*).

Respondenti byli nejprve vyzváni, aby sepsali či nakreslili seznam věcí, které si představí pod pojmem les s tím, že tyto jednotlivé položky budou řadit pod sebe. Bylo jim připomenuto, že nemusí jít jen o hmotné předměty, ale také např. o pocity či abstraktní věci a že „fantazii se meze nekladou,“ neboť informátoři si nebyli jistí, „co mohou napsat.“ Většinou volili psaný seznam věcí, neboť „se styděli malovat.“

Data z Freelistingu byla zpracovávána statisticky pomocí analytického softwaru ANTHROPAC 4.983/X (Analytic Technologies, 1992). Nejvýznamnějším údajem analýzy dat byla hodnota Smithova S. Tato hodnota „*udává pomocí své velikosti frekvenci či pronikavost*“ pojmu či tématu v odpovědích respondentů, tzn., že vysoká hodnota Smithova S je přímo úměrná frekvenci tématu, které je současně respondenty jmenováno mezi prvními (*Borgatti, 1996: 21*). Umožňuje tak definovat, jaké téma je pro danou kulturní doménu mezi respondenty nerozšířenější.

5.1.2. Pile Sorting

Pile Sorting spočíval v tom, že respondenti třídili na hromádky fotografie různých typů lesa, o kterých usoudili, že se vzájemně podobají. Předložené kartičky byly vybrány výzkumníkem a to tak, aby se vzájemně co nejvíce odlišovaly. Aby byl tento výzkum relevantní, bylo nutno použít obrázky s odlišnými typy lesa: smrkové monokultury, lesy s močály, lesní zvěř, houštinu, listnaté lesy, ale také stromořadí, skupinku stromů a rovné plochy. Cílem tohoto výběru bylo zjistit, co si respondenti myslí o daném prostředí a které typy lesů by sloučili do jedné kategorie. Použití velmi podobných fotografií, např. pouze smrkových monokultur, by tedy neposkytlo plnohodnotné a relevantní výsledky.

Informátoři byli požádáni, aby utřídili přidělené fotografie na hromádky, které sestavili podle vlastního klíče, tj. podle toho, v čem se spolu obrázky podobaly (*Weller, Romney, 1998: 20*). Každá hromádka tříděných kartiček se tedy naopak lišila od jiných. Protože někteří respondenti nepochopili otázku, bylo jim vysvětleno, aby zařadili k sobě obrázky, které podle nich k sobě patří. Tato technika byla pro respondenty velmi atraktivní, neboť je bavilo sledovat obrázky lesa, které se jim vyloženě líbily. Cílem bylo zjistit, jak informátor kategorizuje koncept lesa, tzn. jaké kategorie lesa je schopen popsat a jaké hodnoty jsou pro něho v rámci lesního prostředí relevantní, popř. v jakém typu lesního prostředí se cítí dobře či špatně. Na podobné bázi fungovala „hra.“ V rámci „hry“ byly respondentům překládány fotografie rovné plochy, několika stromů a stromořadí s otázkou, zda se podle nich jedná o les. Cílem „hry“ bylo vymezit, co je chápáno jako lesní prostředí a co nikoli.

Analýza dat byla prováděna, stejně jako u předchozí metody, pomocí programů ANTHROPAC 4.983/X (Analytic Technologies, 1992), scatterplot pro Pile Sorting byl zhotoven pomocí programu R.

5.1.3. Polostrukturovaný rozhovor

Polostrukturovaný typ interview byl vybrán, neboť umožňuje respondentovi volně hovořit o probírané problematice a tím pádem umožňuje výzkumníkovi efektivnější pochopení informátorovy konceptualizace a percepce lesního prostředí. Zároveň má tazatel kompetenci korigovat téma podle vlastní potřeby pomocí seznamu dotazů, které jsou pokládány v určité návaznosti (Bernard, 2006: 212).

Respondenti byli nejprve požádáni o rozhovor s vysvětlením, za jakým účelem jej potřebují. Následně byli ujištěni o diskrétnosti dat a také o používání diktafonu. Rozhovory trvaly max. 20 min. Byly rozděleny do dvou částí, z nichž každá měla svůj blok otevřených i uzavřených otázek (viz Příloha 1). První část zkoumala vztah člověka k lesu, druhá se zabývala pocity, které člověk v lesním prostředí má a proč vznikly. Rozhovory si kladly za cíl pochopit respondentův vztah k lesu, zejména z hlediska emocionální stránky a zjistit, jaké instituce se v této oblasti projevují a mají vliv na vnímání lesa.

Rozhovory byly analyzovány pomocí tzv. zakotvené teorie, kvalitativní metody, usilující o vlastní náhled na problém optikou jednotlivých respondentů. Z tohoto důvodu je vhodné použití nestrukturovaných, popř. polostrukturovaných interview. Tato metoda spojuje induktivní a deduktivní logiku: induktivní proto, že závěry výzkumu jsou odvozeny přímo z nasbíraných dat. Zakotvená teorie nefunguje na bázi teorie, která by byla výzkumem ověřována; jejím cílem je naopak tvorba teorie na základě výzkumu, který následně odhalí, co je v dané problematice významné. Deduktivní logika zde rovněž hraje roli: „*koncepty a vztahy mezi nimi jsou interpretativní povahy*“ (Corbin-Strauss, 2008: 326). Analýza dat se uskutečňuje pomocí empirického pozorování tak, aby byly odhaleny koncepty a důležitá témata rozhovorů, která se opakují; vztahy mezi koncepty následně vytvoří vlastní teorii (Corbin-Strauss, 2008).

Rozhovory, přepisované pomocí programu pro přepis dat F4, byly opakovaně přehrávány a čteny, za účelem porovnávání a hledání podobností a konceptů v jednotlivých odpovědích.

5.2. Presentace dat

Výzkum si kladl za cíl definovat koncept lesa a zmapovat vztah a vnímání člověka k tomuto prostředí. Za tímto účelem byl vybrán vzorek respondentů ve věku od 20-35 let, který byl podroben kvalitativnímu výzkumu. Analýza dat využívala metody kvalitativní, s využitím vhodného softwaru: Anthropacu a programu R. Tato kapitola se bude zabývat výsledky výzkumu – polostrukturovaných rozhovorů, Freelistingu a Pile Sortingu.

5.2.1. Polostrukturované rozhovory

Data, získaná z interview jsou uvedena jako první, ačkoliv rozhovor byl v rámci výzkumu poslední metodou. Výsledky rozhovorů, analyzované pomocí metody zakotvené teorie, poskytují prvotní náhled na vnímání lesa respondenty. Na základě toho si lze jednak vytvořit vlastní náhled na zkoumanou problematiku, jednak se data získaná z předchozích dvou metod budou zdát srozumitelnější. Informátoři poskytovali homogenní odpovědi, ve kterých se většinou nenacházely žádné odchylky. Rozhovor byl rozdělen na dvě části: první se zabývala vztahem člověka k lesu. Toto téma se zdá být aktuální, neboť v rámci moderního folkloru (tzv. městských legend) kolují nejrůznější strašidelné historky z lesního prostředí, které v tomto kontextu dostávají spíše negativní konotaci. Druhá část se proto zabývá pocity, emocemi či vnímáním lesního prostředí obecně, která má za úkol popsat, zda se člověk v lese bojí a proč, popř. které instituce dnešnímu člověku vnutily mít strach z lesa.

5.2.2. Vztah člověka k lesu

I přes tzv. městské legendy, které spojují les s vyvrheli společnosti či s duchy a jinými strašidly, je možné na základě rozhovorů uvažovat o převážně pozitivním vztahu respondentů k přírodě a lesu vůbec. Respondenti odpovídali velmi podobně, takže se nedá vytvořit jasné srovnání mezi respondenty žijícími ve městech a na vesnici, popř. v menších městech. V rámci uváděné věkové kategorie se nevyskytl jediný informátor, který by necítil nejmenší sympatie k lesnímu prostředí. Naopak, naprosto všichni respondenti spojovali les s velmi příjemným prostředím, kam chodí odpočívat a odreagovávat se od denních starostí. Od návštěvy lesa očekávají především „nervové“ zklidnění, odpočinek, čistý vzduch, příjemnou procházku, únik od starostí. V tomto bodě se shodují jak muži, tak ženy z městského i venkovského prostředí. Všem byla rovněž položena otázka, jak by definovali les, co je to les. Odpovědi byly velmi homogenní: les je podle všech respondentů „hodně stromů pohromadě“ (podrobněji viz Freelisting). Na základě opakovaného poslechu a četby přepsaných rozhovorů byly vytvořeny kódy (viz Tabulka 1.1), které se opakovaly v jednotlivých rozhovorech a hrály důležitou roli při vytváření vlastních konceptů, které budou probírány v rámci podkapitoly s názvem „Diskuze.“ Jednotlivé názory se v rámci věku liší, avšak rozhodně nikoli na tolik, že bychom mohli vytvořit striktní komparaci. Je však možné pozorovat jistou názorovou shodu ve věku od 20-25,26 let. Tato skupina respondentů je označována jako „mladší.“ Informátoři ve věku od cca 27-35 let jsou v textu identifikováni jako „starší.“

Tabulka 1.1. Kódy, opakované v rozhovorech a hrající stěžejní roli v rámci interview.

Pozitivní vztah k lesu a přírodě	Ochranné tendence, lítost nad vykáčeným lesem, touha být v přírodě
Úcta ke stromům a s tím spojené rituály	Spirituální až náboženská dimenze některých respondentů, vnímání nadpřirozena
Role světla a tmy	Prosluněný les hrající budící sympatie x tmavý, hustý les vytvářející negativní dojem
Negativní asociace z houštin a hustého lesa	Fakt shodný pro všechny respondenty
Les definován jako „mnoho“ stromů	Viz Freelisting a Pile Sorting

5.2.3. Vnímání lesa

Tato podkapitola je podložena citacemi rozhovorů, které se nacházejí v Příloze 2. Respondenti, žijící na vesnici či v tzv. malém městě mají, jak sami usoudili, k lesu blíže co se vzdálenosti od bydliště týče. Znamená to, že mají možnost jej častěji navštěvovat, nejen za účelem procházky, ale také za praktickým účelem sběru dřeva na topení či z hlediska vlastního zaměstnání. Tento fakt je nutno rozdělit podle věku. Mladší, cca od 20-25 let, žijící na vesnici či v malém městě usoudili, že do lesa chodí podle svých časových možností a s určitým praktickým cílem, např. venčení psa či z důvodu „romantické procházky“ s partnerem. Starší informátoři cca od 25-35 let se shodovali na častějších návštěvách lesa, jak z praktických důvodů, tak z důvodů odpočinku a „nervového zklidnění“

zejména ze stresu v zaměstnání či v rodině.¹ Dále potom za účelem sběru hub či borůvek, kdy mají v tomto případě vytipované určité „hojně“ lokality, které před ostatními drží v tajnosti a v sezóně je pravidelně navštěvují. V dnešní době, jak bylo zjištěno, jsou běžné „zájezdy“ lidí z měst do lesa, kvůli sběru hub. Informátoři však s tímto nesouhlasí a běžně si z takovýchto „zájezdů“ tropí legraci. Na druhou stranu dochází k vyhrocování vztahů mezi „starousedlíky“ a lidmi z měst, kteří jezdí do lesa „zájezdovým autobusem“ za účelem sběru hub.²

Starší respondenti z města se nechali slyšet, že do lesa jezdí s dětmi na výlet či že vlastní v přírodě nemovitost: chatu či chalupu. Les tedy využívají za účely rekreace, sběru hub a jiných lesních plodů. Mladší skupina informátorů spíše zastává názor, že ač je lesní prostředí „krásné,“ tak tam nechodí, protože „neví, co tam mají dělat,“ či „nemají čas.“

Všichni respondenti zastávají společný názor, že les je v dnešní době plný odpadků a je vykácený mnohdy až v tragickém rozsahu; les by se podle nich měl více chránit a rozšiřovat, neboť „zeleně není nikdy dost.“ Muži zmiňují i ekologické aspekty lesa, kvůli kterým by se les měl více chránit. Zejména starší respondenti zaznamenávají, že v dětství byli vedeni k pozitivnímu vztahu k přírodě. Tento fakt se týká nejvíce informátorů okolo 30 a více let. Tito respondenti mluvili o dětských táborech, kde byli vychováváni k ochraně a také znalosti přírody, s oblibou zmiňují tzv. „bobříky odvahy,“ které spočívaly v cestě nočním lesem.³ Informátoři se bez rozdílu shodují, že mají úctu před stromem, někteří jej vnímají jako plnohodnotnou živou bytost a velmi neradi stromy kácí, popř. je jim kácených stromů líto.⁴

Na základě těchto informací je možné vytvořit si představu o vztahu k lesu, který se tolik liší od městských legend, popisující toto prostředí jako plné psychopatů a duchů, kterému je lepší se vyhnout, neboť se

v něm lidé až hystericky bojí. Samozřejmě, že tento výzkumný vzorek nemůžeme vztáhnout na celou populaci. Z výzkumu je však patrné, že ženy i muži ve věku od 20 do 35 let, ať už z města či z vesnice, mají k lesu velmi pozitivní vztah a hledají v něm především odpočinek a čistý vzduch, popř. romantiku. Je patrný kult stromů – opět, každý respondent uvedl, že stromy budí úctu, zvláště ty vysoké, s mohutnou korunou a holým kmenem. Převážně starší respondenti věří, že objímáním stromů získávají energii, což také sami praktikují. ⁵

5.2.4. Vztah respondentů k lesu

Můžeme si vytvořit jasnou představu, jak informátoři nahlíží na les, a to na základě již zmíněného pozitivního vztahu a ochrannými tendencemi. Tato podkapitola se bude zabývat pocitovým vnímáním lesa, vynasnaží se zjistit, zda a čeho se člověk v lese bojí, popř. odkud pochází strach z lesa. Odpovědi jsou genderově rozděleny, neboť v tomto případě nacházíme jisté protiklady.

Z nasbíraných dat lze usoudit, že pocity respondentů ovlivňuje míra viditelnosti v lesním prostředí, tzn., že respondenti popisují jiné emoce, když se v lese nacházejí ve dne, zatímco jinak se cítí v noci atp. Obecně můžeme říci, že muži se v lese nebojí ani přes den, ani v noci a chodí tam bez problémů sami. Ženy ve většině případů uvedly, že raději chodí do lesa s doprovodem, ačkoliv přes den „nemají důvod mít strach,“ spíše se bojí, že zabloudí. V noci se ale v lese bojí, některé tak usuzují z vlastních zážitků, jiné čistě teoreticky. Jako důvod uvádí „že nic nevidí,“ „neví, kde na ně co vyletí,“ „co když tam někdo bude a přepadne je.“ Zároveň, na druhou stranu, však uvádí, že tento úsudek je velmi nepravděpodobný a že je jistě v lese bezpečněji nežli ve městě; avšak např. na otevřené louce nebo jiném prostranství by se zase cítily mnohem bezpečněji nežli v lese.

Dvě respondentky na téma strach v lese uvedly, že vnímají přítomnost nadpřirozených (polobožských) bytostí, které jim dávají najevo, zda jsou v lese vítané či nikoli. Definují je jako „bytosti z paralelního světa,“ což jsou konkrétně víly, skřítki a démoni. Podle informátorek se nacházejí nejen v lese, ale všude v přírodě (viz kapitola Vnímání lesa ve starověku...).⁶ Jeden respondent na toto téma uvedl, že při jedné návštěvě lesa došlo pravděpodobně k časové smyčce, protože se setkal s husitským vojskem, jak jej sám popsal. Tyto tři případy však byly zcela originální a naprosto se vymykaly běžným informacím, které ostatní respondenti sdělovali.

Toto vnímání lesa bylo dále rozvíjeno v otázkách, týkající neosobitých představ, za účelem ozřejmit, které instituce mají vliv na názorové zakotvení naší reflexe. Je zřejmé, že v pohádkách, které slycháme od dětství, v televizních hororech a v městských legendách se setkáváme s lesem spíše z negativní stránky. Ve skutečnosti, respondenti v praktickém životě les nereflektují jako strašidelné místo. To však neplatí v případě žen za snížené viditelnosti, např. tmy či mlhy.⁷ Je však zřejmé, že respondenti reflektují „románový“ prostor lesa, který je z jakéhokoli důvodu negativní. Např. na otázku, zda se jim zdají sny o lese, odpoví, že si sny nepamatují; pokud ano, zvrtně se do noční můry.⁸ Les ve fantazii respondentů má podobu idylického lesa s vysokými stromy, „žádná houština,“ kde žije lesní zvěř a kde „prostupují sluneční paprsky skrze koruny mohutných stromů.“⁹ Odpovědi na otázku, jak si představují lesní strašidlo, však měly velmi originální nádech, který však také reflektuje jejich myšlení a představy o lese.¹⁰

Na závěr respondenti definovali, která místa v lese jim přijdou pochmurná. Respondenti se, ať muži či ženy, shodli na roklích, bažinách, skalách a houštinách, popř. zmínili i les, ovšem za podmínky snížené viditelnosti – mlhy či tmy.¹¹

Z této části rozhovorů vyplývá, že lesní prostředí informátoři vnímají vcelku pozitivně, a pokud jim les přijde pochmurný, strašidelný, potom se to týká přítomnosti houštin či roklí anebo snížené viditelnosti. V tomto případě se však nejedná o strach z lesa jako takový, ale spíše o strach ze tmy. Les je jen jakousi kulisou, pozadím, na kterém se odehrává děj. Rozhodně se však nejedná o strach z lesa. Je však zřejmé, že respondenty ovlivňují instituce typické pro moderní dobu (televize, romány) anebo alespoň poslech městských legend. Toto ovlivnění se však projevuje pouze v podvědomí informátorů, ale nezpůsobuje, že les vnímají jako nebezpečné a strašidelné místo.

5.3.1. Freelisting

Tato metoda sloužila k vymezení a přesné definici pojmu „les.“ Respondenti zhotovovali libovolně dlouhý seznam věcí, emocí, činností či všech pojmů, které je v souvislosti s lesním prostředím napadly. Nejvýznamnější je první položka ze seznamu, neboť nejvýstižněji reflektuje respondentovu představu daného tématu. Výsledkem analýzy Freelisting byla tabulka, která zleva zobrazuje položku, jmenovanou respondentem, četnost této položky v rámci celého seznamu, procento respondentů, kteří položku vyjmenovali, průměrné pořadí položky v seznamu a Smithovo S, které je pro výzkum nejdůležitější (viz Příloha 3). Jak již bylo řečeno, Smithovo S udává pronikavost (frekvenci) dané položky, která je zároveň v seznamech jmenována respondenty mezi prvními.

Tabulka 2.1. zobrazuje odpověď na otázku, co si respondenti představí pod pojmem les. Největší hodnotu Smithova S mělo slovo „stromy,“ které stojí na prvním místě v konečném seznamu. To znamená, že les je respondenty definován jako množství stromů. Těsně za tímto slovem jsou „houby,“ které jmenovalo 53 % respondentů a průměrně následovaly jako čtvrté v pořadí. Velmi intenzivně je s lesním prostředím

spojen klid a lesní zvěř, které ve svém seznamu uvedlo 40-43 % respondentů. Dalšími zajímavými body je prvních 14 položek, neboť je podle četnosti jejich výskytu v seznamech patrné, že v představě lesa hrají velmi výraznou roli. Zbylé položky představují spíše marginální záležitosti, které respondenti pravděpodobně jmenovali na základě vlastní specifické zkušenosti. Podle výsledků tohoto výzkumu les není rozhodně spojován s negativními jevy. Naopak, v prvních 14 položkách nalezneme slova jako „klid, odpočinek, relaxace, ticho, pohoda.“ Zbylá slova, charakterizující vnímání lesa, zahrnovala rostliny typické pro les jako např. mech, jehličí, pařezy, borůvky, houby apod. Slova jako strach, obava, tma, strašidlo se v seznamech respondentů rovněž vyskytovaly, ale ve zmíněné tabulce jsou uvedena mezi posledními vyjmenovanými položkami, což znamená, že lesní prostředí obvykle není vnímáno jako strašidelné z jakéhokoli důvodu, avšak díky přítomnosti v seznamech respondentů je patrné, že tyto fenomény do lesa rozhodně patří.

5.4.1. Pile Sorting

Tato metoda kognitivní antropologie byla použita, abychom zjistili, podle jakého klíče respondenti kategorizují lesní prostředí a jaké kategorie jsou schopni vytvořit. Respondentům byly předkládány fotografie lesa, které zahrnovaly různé typy lesa i stromořadí a rovnou plochu (viz kap. Výzkumné metody a analýza dat). Náhled na tyto snímky se nachází v Příloze 4. Zpracování dat proběhlo pomocí Anthonopacu, který vytvořil základní data tzv. nemetrického multidimenzionálního škálování (Non-Metric Multidimensional Scaling, dále použito jen MSD), které byly importovány do programu na tvorbu grafů R.

Výsledkem MSD výstupu byl Scatterplot „Les“ (viz Příloha 5). Vizuální inspekci MSD grafu lze zpozorovat 5 kategorií lesního prostředí. Vzdálenosti jednotlivých shluků určují, které fotografie respondenti

ohodnotili jako podobné či odlišné. Interpretaci začneme zprava, neboť právě zde vidíme jednu zcela kontrastní kategorii (a), nacházející se na opačném konci Scatterplotu. Je to kategorie, kam respondenti zařadili fotografie rovné plochy (RV), aleje (AL) a miniaturní skupinky stromů (LK). Již na základě jejich polohy ve Scatterplotu a vzdálenosti od ostatních shluků lze usoudit, že respondenti tuto kategorii klasifikovali jako zcela odlišnou od ostatních.

Další kategorie (b), kterou respondenti ohodnotili jako podobnou, obsahuje shluk fotografií s kapradím (KP), bažinou (BZ), mohutným stromem (ST) a hřibem (HB). Shluk bodů (c) hned vedle zahrnuje obrázky lesní cesty (CS), zasněženého lesa (HO), mlhy (MH) a podzimního lesa (VS). Další skupinu (d) tvoří snímky s kódy SH, BC a PA. Největší kategorie (e), která ve Scatterplotu působí nepřehledně, obsahuje zbytek obrázků, které respondenti shledali jako podobné. Jsou to obrázky s kódy LS, KT, JL, RH, BR, SN, SR, KR, RL, CH a RK.

Respondenti mohli kategorizovat fotografie lesního prostředí podle několika možných variant: kategorie **a**, stojící stranou, může naznačovat, že ji respondenti rozhodně nespojovali s lesním prostředím. Kategorie **b** mohla být vytvořena na základě „pohádkovitosti“ či podle stupně přirozenosti lesa. Obrázkům této skupiny by se dal přisoudit pohádkový charakter, který je vytvořen přítomností mohutného stromu, hříbky a rozsáhlým porostem kapradí. Patrně by sem patřil silný estetický prožitek, pozitivní emoce, fotografie budí dojem fantasy příběhu s nadpřirozenými lesními bytostmi apod. Kategorie **c** mohla být vytvořena na základě míry sympatií respondentů k danému typu lesa. Přítomnost snímků s mlhou může indikovat např. negativní emoce k tomuto prostředí. Na základě výsledků rozhovorů lze usoudit, že snížená viditelnost v lese, ať už mlha či tma působí na respondenty skličujícím až strašidelným

dojem. Následující kategorie **d** a **e** mohly být rovněž vytvořeny na základě stupně přirozenosti lesa: přítomnost snímků s roklinou s popadanými stromy, stromu s choroši, jelena a roháčů může např. budit dojem neobvyklého, nezničeného lesa člověkem, skoro až divočiny či chráněné krajinné oblasti.

Z výzkumu plyne, že respondenti mohli fotografie skládat podle stupně přirozenosti lesa, jeho hustoty (např. zda jej charakterizují spíše jako hustý, neprostupný či spíše jako běžný, řídký les s vysokými stromy – viz kategorie **d** x **e**), dále podle míry pohádkové obrazotvornosti či podle pozitivních a negativních emocí, které spojují s konkrétními typy lesního prostředí. Specifickou skupinou je kategorie **a**, která je v největší vzdálenosti od všech shluků. Může to tedy znamenat, že alej, miniaturní skupinku stromů a rovnou plochu respondenti nepovažují za les. Toto tvrzení můžeme opřít o výsledky metody Freelisting, které sdělují, že respondenti definují les jako větší množství stromů.

5.5.1. Shrnutí výsledků výzkumů

Jelikož výzkumy vytvořily poměrně obsáhlou škálu výsledků, je nutné je pro přehled shrnout a rekapitulovat. Metody Freelisting a Pile Sorting je nutno doplnit zúčastněným pozorováním, rozhovorem či jinými metodami, neboť potom bychom nebyli schopni shlížet „emicky“ neboli očima respondentů na danou kulturní doménu. V tomto případě byl využit polostrukturovaný rozhovor, který se zkoumal vnímání a vztah člověka k lesu.

Shrneme-li kompletní data z výzkumů, zjistíme, že lesní prostředí je vnímáno velmi pozitivně, jak je z rozhovorů a Freelistingu zřejmé. Je spojeno s klidem, odpočinkem, čerstvým vzduchem, zdravím člověka,

relaxací. Respondenti se shodovali na tom, že les by měl více chránit, neboť si uvědomují, že v dnešní době dochází k vandalismu a mohutnému kácení stromů. Z těchto postojů lze vyčíst pozitivní vztah k lesu, který s sebou nese jak ochranné tendence lidí, tak i touhu pobývat v přírodě. Toto se ovšem nedá zobecnit na noční les. Jak je uvedeno, respondenti, zvláště ženy, pociťují úzkost v lese za podmínek snížené viditelnosti.

Les byl respondenty v rámci Freelistingu definován jako množství stromů. Tento trend lze vidět i ve Scatterplotu „Les“, kde byl shluk karet zobrazující alej atp. zobrazen v největší vzdálenosti od ostatních skupin; to znamená, že se tato kategorie vymyká klasifikačnímu vzorci, podle kterého byly poskládány ostatní skupiny. Proto bychom díky této kategorii mohli definovat, co les rozhodně není. V rámci již zmíněné „hry,“ byly po skončení Pile Sortingu respondentům ukázány fotografie této kategorie, kterou před tím respondenti sami poskládali dohromady, s otázkou, „Je toto les?“ Všichni respondenti, bez větších rozdílů odpovídali, že toto nemohou definovat jako les, neboť: A) snímek s kódem LK: je tam podle jejich soudu málo stromů; je to louka se dvěma stromy; je to prostě jen část krajiny, úsek přírody B) snímek s kódem RV: rovná plocha bez stromů logicky není les; je to vřesoviště; je to fotografie z Anglie, kde je lesů málo. C) Snímek s kódem AL: je to park, protože je tam posekaná tráva, upravená plocha; stromy jsou v řadě za sebou, což v lese není; celý obrázek působí velmi upraveně a kultivovaně. Odpovědi respondentů jsem si poznamenala na papír. Tato „hra“ pomohla vymezit definici, co rozhodně není respondenty považováno za les. Výsledky této „hry“ byly uvedeny výše.

6 Diskuze

Zatímco předchozí kapitoly se věnovaly vlastnímu výzkumu, analýze dat a prezentaci výsledků jednotlivých metod, tato podkapitola se bude věnovat jejich interpretaci v širším rámci. Protože odpovědi byly velmi homogenní, je možné z nich vytvořit specifický závěr, uvedený níže, který bude aplikován na teorii biofilie.

Na základě výsledků výzkumu se dá usoudit, že respondenti zaujmají tzv. „neegoistický“ postoj k antropocentrismu, který sděluje, že lidský zájem nemá být tvořen jen starostí o lidstvo, ale také o svět, který člověka obklopuje, o bytosti, se kterými svět sdílí. Tento typ antropocentrismu se nazývá ušlechtilým (*Hála, 2009: 12*). Příroda se pro respondenty jeví jako životním, nebo také přirozený světem. Přírodu v tomto smyslu vnímají „srdcem.“ Tvoří rámec, pozadí našeho života, a proto ji chápeme jako něco, o co máme zájem.

Podle zvláštní shody respondentů, týkající se velmi pozitivního vnímání lesa (a přírody vůbec) lze uvažovat o tom, do jaké míry je vztah k přírodě vykonstruován a do jaké míry je člověku geneticky daný. Sociální konstruktivismus, podle sociologické roviny určuje, že lidská interakce s přírodou vede ke zkušenostem a kognitivnímu poznání, které je spojeno s přírodou, která je tímto způsobem vykonstruována. Teorie biofilie však zastává tezi, že náš postoj k přírodě je zafixován geneticky a vyvinul se během evoluce.

V podkapitole, která se zabývala výsledky polostrukturovaných rozhovorů, byla vytvořena Tabulka 1.1, která shrnuje všechny zásadní kódy, opakované všemi respondenty nezávisle na výzkumníkovi. Na základě četnosti jejich výskytu se dá vytvořit teorie, že tyto kódy hrály velmi důležitou roli při vytváření vlastních konceptů, které definovaly vztah člověka k lesu.

Biofilie je „*lidská potřeba spojovat se s přírodou*“ a tato potřeba je v člověku geneticky zakódovaná. Neznamená však jen pozitivní vztah ve smyslu idylické lásky k přírodě či ke zvířatům, ale spíše „*pozitivní tíhnutí k přírodě*“ (Librová, 2006:9). Tato dispozice byla podle biologů dána člověku v rámci evoluce, je součástí našeho podvědomí a „*vynořuje se v našich postojích a v našem chování, a to od raného dětství.*“ Je to složka lidské psychiky, jeden ze způsobů, jak se člověk může vztahovat k přírodě (Librová, 2006: 8). Biofilie nemusí být znamenat jen pozitivní vztah k přírodě, nýbrž také odpor k ní. Tento termín vystihuje pojem biofobie. Pro větší přehled však budeme používat pojmy negativní biofilie a pozitivní biofilie (Librová, 2006: 9).

Mnohem zajímavější je sledovat koncept negativní biofilie v rámci výzkumu. Zde je možno najít komplexnější charakteristiku tohoto fenoménu. Respondenti, jak zobrazuje Tabulka 1.1, se světili, že necítí sebemenší sympatie k roklím a houštinám, právě tak k hustému lesu, který je podle nich popsán jako „*tmavý, plný křovisek.*“ Je to logické: tato averze nám může být více či méně vnucena geneticky. Houštiny, křoviska, hustý les, nízko položené větve, všechny porosty tohoto typu skrývaly predátora, který číhal na člověka či na jeho stáda (Librová, 2006: 11).

Právě tak hraje důležitou roli hra světla a stínu, fungující na podobné bázi. Respondenti nemají dobré pocity v lese, když jím prochází potmě. Jako důvod uvedli, že „*nic nevidí,*“ „*bojí se, že ztratí orientaci*“ atp. Z tohoto je patrné, že člověk musí mít přehled, který mu teoreticky umožňuje pozorovat krajinu a hodnotit, zda se blíží nebezpečí. Je potom jasné, že potmě člověk tento přehled ztrácí a v případě houštiny, která se jeví jako nepřehledná, ztrácí sebejistotu. Strach z přírodních nebezpečí je biologicky podmíněn, je lidstvu dán geneticky a je vlastní všem lidem. Podle této negativní biofilie není strach z přírody a zvířat projevem

odcizení moderního člověka od přírody. Negativní biofilie zahrnuje prvky, které poskytují genetický základ strachu z (nejen) lesního prostředí (*Librová, 2006: 10*).

Pozici nebezpečného predátora ovšem v dnešní době nahradil psychopat, ukrývající se v houštinách, jakkoli je to absurdní.¹

Jistěže bychom v dnešní době neřekli, že se bojíme houštiny proto, že se tam skrývá predátor či démon, typický pro středověk. Je zřejmé, že „typ predátora“ se liší podle doby. Vrahové, trestanci či mrtvolky jsou opět oním zmíněným sociálním konstruktem, který se jen mění podle daných specifik doby. Jak bychom tedy mohli problém „biofilie versus sociální konstrukce“ shrnout?

Vztah člověka k lesu je tedy dán za prvé biofilii, tedy psychologicky danými vlastnostmi, které se v člověku vyvinuly v rámci evoluce, za druhé sociální konstrukcí, která udává určitou symboličnost lesa, kdy se les pro nás stává určitým symbolem, který si potom spojujeme s různými jevy, za třetí popularizací, kdy si lidé vytvářejí kladný vztah k lesu a snaží se jej chránit, protože je to momentálně „moderní“ (*Librová, 2006: 11*).

7 PROČ JE LES STRAŠIDELNÝ

Kapitola s názvem „Proč je les strašidelný“ se zaměří na to, proč je prostředí lesa v nejrůznějších příbězích vnímáno jako strašidelné, neboť les a strach k sobě víceméně patří. Tato část práce hraje specifickou roli, protože pomůže vytvořit názornou komparaci konceptu lesa v městských

¹ Respondentka č. 20, 24 let: „Nemám ráda, když jdu v lese podél houštiny. Nevím, jak mě to napadne, ale mám strach, že tam najdu mrtvolu. Pořád mě to nutí tu houštinu sledovat, jako jestli tam někdo nebo něco není. A když odkloním hlavu jinam, abych tam neviděla, začnu bejt nervózní. Musím jí mít pořád na očích, rozhodně houštiny nemám ráda, pokud jdu sama lesem. Když jdu s někým, ani mě to nevadí.“

legendách a „reálného“ lesa podle toho, jak jej ve výzkumu vnímali respondenti. Byla by jistě škoda nezapojit to této práce trochu tajemna, neboť nejrůznější instituce v dnešní době spojují les s nebezpečím či alespoň s tajemnem.

Topos lesa je oblíbený v románech či filmech, myšleno spíše v hororových žánrech. V dnešní době se s lesem setkáváme také ve formě tzv. městských pověstí. Z hlediska příběhové linie je les místem stěžejní záplatky či vyvrcholením děje, místem, kde na nic netušícího člověka čeká zlo v jakékoli možné podobě. Na základě výsledků mého výzkumu by se dalo soudit, že člověk tyto scénáře vnímá, ale do praktického života je nezapojuje; to však neplatí pro jeho podvědomí, kde se ukládají a ovlivňují potom naši fantazii. Příběhy z lesního prostředí však nemusí být vždy jen zlé: vzpomeňme si např. na pohádky pro děti, kde vystupují víly, tančící na pasece zalité měsíčním světlem, na skřítky, střežící hrnec s pokladem apod. Cílem této kapitoly je zjistit, proč a čím je lesní prostředí natolik specifické, že se poměrně často objevuje jak v pohádkách, tak i v hororech či městských legendách, kde ovšem hraje zásadně negativní roli. Proč je však právě les shledáván jako místo vhodné pro dějiště příběhů s hororovou zápletkou?

Z hlediska rozsahu jsou přiloženy jen městské pověsti, které se většinou vážou ke specifickému typu lesa, který hraje významnou roli v lidových strašidelných historkách. Účelem těchto příběhů, uvedených v Příloze 6, je poskytnout čtenáři specifický náhled na zobrazení lesního prostředí v lidových historkách „o strašidelném lese.“ Jednotlivé historky byly vybrány jednak podle známé „děsuplné“ lokality, neboť potom nebylo obtížné si příběhy opatřit, jednak na základě dějové linie, která je vždy v rámci těchto příběhů stejná: skupina lidí odjede do lesa za účelem rekreace, když v tom se něco zvrtné a celý příběh vrcholí nevysvětlitelnou zápletkou.

Nejprve se pokusíme odpovědět, co tedy činí les strašidelným, nebo bychom otázku mohli položit také následovně, a sice jaké charakteristiky má lesní prostředí, že poskytuje ideální prostředí pro dějiště hororového příběhu? Při hledání odpovědi musíme opominout již zmíněné houštiny, hustý les, popadané stromy porostlé lišejníkem, sníženou viditelnost apod. Je přirozené, že tyto aspekty nehodnotíme jako pozitivní, neboť tento pocit nám byl geneticky dodán v rámci evoluce. Zároveň, nutno podotknout, že momentálně máme na mysli onu „románovou“ podobu lesa, neboť v „reálu“ nám les strašidelný absolutně nepříjde.

V tomto kontextu je nutno zmínit několik charakteristik lesa, kterých si pravděpodobně během naší procházky nevšimneme. Jejich poznání však teoreticky umožní uchopit tento filozofický problém, proč je les strašidelný. Les je typický svou proměnlivostí, zejména ve vztahu figura – prostředí. V lese je umožněna flexibilní změna perspektivy, když náš pohled směřuje od kořenů ke korunám či k lesní mýtině apod. (*Dadejík, Stibral, Peprník, 2010: 209*). Protože jsme v lese uvnitř dění, jsme jím pohlceni, vnímáme proměny či změny mnohem intenzivněji. Naše prožívání a dynamičnost lesního prostředí spolu s proměnlivostí okolí jsou základní rysy, které mohou v člověku vyvolat pocity tísně. Les si pro nás uchovává představu volné, divoké přírody, netčené člověkem, které působí na všechny naše smysly a je základním archetypickým prostředím, vyvolávající v nás silné estetické vnímání, které může být jak pozitivní, tak i negativní.

Vztah člověka k lesu je formován jeho znalostmi a představami, nehledě prozatím na zkušenosti. V lese se nacházíme uvnitř daného přírodního prostředí, na rozdíl od jiných přírodních útvarů. Člověk je naprosto pohlcen lesem, „nepohlížíme na dané prostředí z bezpečné vzdálenosti“ (*Dadejík, Stibral, Peprník, 2010: 209*). Vzdálenost od

okolních předmětů v lese je minimální. Les je proto typ divočiny, který je nejvýhodnější pro výkvět strašidelných historek, protože les“ *je místo nepřehledné aktivity, která doléhá na smysly a snadno se stává něčím, co je namířeno proti člověku – vetřelci (...)*“ (Staněk, 2010: 145). Stejně jako v literárním hororu, můžeme sami cítit v lese „*tísňivý pocit z důvěrně známého, objevující se v cizí, odpudivé podobě. Právě na objevu něčeho, co zpočátku děsí svou cizostí, aby pak děsilo ještě víc zjištěním, že jsme s tím vlastně dobře obeznámeni (...)*“, což může platit i pro onen topos ponurého místa v krajině (Staněk, 2010: 146).

Toposem rozumíme místa, která se nám notoricky zjevují v paměti a která se obalují příběhy osobního či kolektivního vědomí. V minulosti sehrával topos lesa významnou úlohu, výraznější než jiné přírodní toposy, např. moře, hory apod. Les v minulosti pokrýval převážnou většinu území a zanechal tak stopu v kulturním povědomí, vytvářel opozici vůči civilizaci. Lesy jsou odlišné a specifické od jiných přírodních útvarů – nabízí větší tvarovou rozmanitost, je plný stromů, ale není neprostupný, je otevřený i uzavřený, vytváří iluzi a dojem domu, kde se člověk může, ale také nemusí cítit dobře.

Příběhy, které jsou nám sdělovány druhou osobou či médií, většinou jakoby vypadly ze scénáře strašidelného filmu či románu. Topos lesa je vůbec oblíbeným námětem literárního hororu. Les je člověkem na jednu stranu vnímán jako útočiště před civilizací, na druhou stranu jako nebezpečné místo, plné svodů a nástrah, labyrint, který jej pojme a nepustí. V tradičních příbězích je osnova jednoznačná – na počátku děje figurují lidé, kteří odjedou na rekreaci do lesa, když v tom nastane problém. V neprobádaném lese se podle románů či příběhů může duše člověka snadno ztratit a může být „sežrána“ nestvůrami, které žijí v jeho hlubinách (Klvač, 2006: 60).

„Les je tradičním místem jiného a jako labyrint je také místem, kde přebývají monstra, a – co je podstatnější – místem, který je plodí. Spolu s vesmírem a mořem je právě les nejdůležitější hororovou heterotopií“ (Dadejík, 2010: 135). Autorem konceptu heterotopie je Michael Foucault, který takto označoval „jiné“ prostory. V čem se však „jiné prostory“ liší od těch ostatních?

Foucault rozlišuje mezi prostory vnějšími a vnitřními, které mají v Západní zkušenosti své kulturní tradice. Např. středověk vytvořil celou hierarchickou soustavu míst, ať už místa sakrální a profánní, otevřená či uzavřená; kosmologie reflektovala prostor pozemský, nebeský a nad-nebeský; v dnešní době zase vznikají úvahy a diskuze, které se týkají stále rostoucí populace. Z hlediska demografie se otevírá problematika řešící, zda bude pro narůstající populaci dostatek místa. Souběžně s tím vznikají otázky, jak třídit a kategorizovat lidi, naše doba způsobuje, že prostor na sebe bere podobu vztahů mezi umístěními (Foucault, 1996: 74). Tyto charakteristiky bychom podle Foucaulta zařadili do tzv. vnitřního prostoru.

Vnější prostor je místem, na jehož pozadí se odehrává náš život. Zde se odehrávají naše dějiny, náš čas. Je to soubor vztahů, které nelze zredukovat, ani je na sebe navrstvit. Prostory, zasahující do našeho života definujeme podle shluku vztahů, popř. je můžeme označit jako uzavřená, otevřená či polo-uzavřená. Ze všech těchto míst se však odlišují místa, která zaujímají vztah k ostatním místům, a to tak, že je buď neutralizují či zpochybňují. Tyto prostory existují v každé kultuře a formují se v základu společnosti, avšak neexistuje jedna univerzální forma jejich podoby. Právě tato místa Foucault nazývá heterotopiami (Foucault, 1996: 78), které dále rozvádí v pěti principech, uvedených níže. V následujících bodech si vysvětlíme, v jakém smyslu je les chápán jako heterotopie a jak se projevuje v našem myšlení o lese a následně i v příbězích. Na

jednotlivé Foucaultovy charakteristiky byly aplikovány teorie, které nejen vysvětlují daný typ heterotopie, ale také zobrazují kompletní možnou odpověď na otázku, proč je les strašidelný.

- a) Les jako heterotopie krize; v tomto pojetí je les chápán jako místo, rezervované pro jedince, kteří jsou v rozporu se společností či její ideologií, tzn., že jsou ve stavu krize (*Foucault, 1996*). Toto místo však může být společností vnímané jako posvátné, privilegované či zapovězené. Nutno podotknout, že v dnešní době pojetí lesa coby útočiště „vyvrhelů“ mizí.

V lese podle literárních pramenů můžeme nalézt celou škálu různorodých osob, které spolu spojuje odmítavý postoj ke světu a společenským normám. Jednak se zde objevuje poustevník, který podle středověké ideologie hledá v lese svaté rozjímání a svádí zde boj s pekelnými démony, aby ochránil vnější svět. Podle barokních literárních pramenů je prostředí lesa spojeno s loupežníky, zbojníky a dezertéry, kteří se v moderním pojetí změnili v psychopatické vrahy. Příkladem lesa jako úkrytu před společenskými normami je mýtus o Tristanovi a Izoldě, kteří se tajně scházejí v lesích a kam také utíkají před hněvem krále Marka (*Gaží, 2006*). Dále už záleží na naší fantazii, které další postavy do lesního prostředí umístíme. Může to být např. čarodějnice, provozující v lese magii či třeba bludičky, které svádí kolemjdoucí z cest přímo do bažin.

- b) Les jako heterotopie, jejíž funkce je proměnlivá; společnost v rámci svého vývoje může v průběhu let (či staletí) měnit funkci již vytvořené heterotopie.

Typickým případem je „démonizace“ lesa. Antičtí autoři hovoří o posvátných hájích barbarů – Germánů a Galů. V těchto posvátných hájích bylo uctíváno božstvo, které zde žilo a bydlelo.

Z pohanských dob se uchovaly rituály se stromy, které dokládají penitenciáře z raného středověku. I přes šířící se křesťanství, lidé věřili v animistické bytosti, žijící nejen ve stromech či jejich kořenech, ale i v celé přírodě v souladu s lidmi. Aby jim tyto bytosti neškodily a přinášely prosperitu, museli si je naklonit obětinami a rituály. Pochopitelně, že křesťanství muselo uctívání stromů a přinášení obětin eliminovat. Mezi nejrůznějšími radikálními řešeními vyniklo spojení lesa s démony, kteří měli vyhnat uctíváče stromů z lesa. Od této chvíle nastal zlom v myšlení o lese. Ten již nebyl vnímán jako harmonické místo s bytostmi, které touží být uctívány, ale jako prostor plný nástrah, smrtelného nebezpečí a démonů, kteří „svedou člověka z cesty a přivedou jej do záhuby.“ V tomto případě se funkce a vnímání lesa změnilo, když křesťanství z tohoto místa vytvořilo nepřátelské prostředí pro člověka, které doznívá dodnes (*Bechmann, 1990*).

- c) Les jako heterotopie, beroucí na sebe podobu dvou neslučitelných, odporujících si míst;

K názorným neslučitelným dvojnáčetím vztahujícím se k lesu patří jeho svatost a nesvatost, když je les např. podle románu *Witch Wood* místem čarodějnického obřadu a ze svatého místa, „které zalévá nebeské světlo“, se les promění v místo, kde probíhá zakázaný obřad. Les právě tak představuje *locus amoneus*, *topos* líbezného rajskeho místa, kde žijí šťastlivci, stejně jako *locus horribilis*, „hrůzné místo,“ opak onoho rajskeho, líbezného. Pakliže v *locus amoneus* žijí dobré duše, *locus horribilis* je místem pro vyvrhele a zatracence. Zrovna tak se vyznačuje chaotičností, drsností, rozeklanými skálami, hustým lesem, nebezpečím, kde lidský zákon a moc nemá vliv (*Staněk, 2010: 138*).

d) Les jako heterotopie věčně se akumulujícího času;

Tento typ heterotopie je možno spojit s konceptem časové posloupnosti a „folklórní paměti krajiny.“ Na základě prvotní události dochází k stále novějším událostem, které se vepisují do konkrétní lokality v lese. Např. les Bor v jižních Čechách, o kterém bude záhy také řeč.

e) Les jako heterotopie izolovaná i proniknutelná;

Tento koncept znamená, že v rámci této heterotopie existují různé systémy otevření a uzavření. Pro vstup je nutný přechodový rituál. Na druhé straně zde dochází k vyloučení člověka z prostoru, ač je jeho součástí; tzn., že člověk, ač je přítomen, nikdy nebude součástí tohoto prostoru. Představme si moderního člověka v lese. Tento člověk, žijící ve městě, nemůže být součástí lesa, byť je v něm přítomen. Aby se stal jeho plnou součástí, musel by žít v lese stylem života, jako jeho předci před desítkami tisíc let. Dnešní člověk naopak žije odděleně od lesa, neprovozuje zde žádná řemesla ani zemědělství. To vše způsobilo vzájemné odcizení, kdy les se tudíž pro nás stává záhadnějším, ale také estetičtější.

f) Les jako heterotopie mající vztah k sousednímu prostoru;

Tento typ heterotopie má za úkol vytvářet dojem iluze, která poukazuje na přirozené prostředí člověka, na jehož pozadí se odehrává jeho život. Tato iluze odkazuje k jinému prostoru, který tvoří kontrast s přirozeným prostředím člověka. Tzn., pakli-že naše prostředí, kde žijeme, má svůj řád, strukturu, zákony, pravidla, pak je přirozené, že les tyto naše zákony nezná. Nepřítomnost řádu a dominance antistruktury a chaosu nás děsí. Může tedy nastat situace, kdy je člověk vydán přírodě na milost a nemilost.

Les je v lidových příbězích či literárních hororech prostorem, které může člověka připravit o život či alespoň dovést k šílenství. Podle Northropa Freye je strašlivý les jedním z projevů démonické obraznosti, který znázorňuje svět, který se přičí veškerému našemu úsilí a touze (Freye, 2003). Jan Staněk jej ve svém příspěvku rozděluje na tzv. locus amoneus, líbezné místo, rajskou přírodu, a locus horridus, místo plné hrůzy a chaosu s drsnými rozeklanými kameny, trnům či hustým lesem. Les se podle Staňka v literatuře vyskytuje v následujících podobách: jednak jako místo přirozeného zla, kde je činitelem nekalých praktik sám člověk. Les je tak plný vraždících buranů, zlých domorodců, mrtvol apod. Toto pojetí dominuje v dnešní době a ovlivňuje náš koncept lesa. Za druhé, les je v románech zobrazován jako místo nepřirozeného zla, kde vystupují zlé nadpřirozené bytosti a ožívají folklorní motivy s vlkodlaky, zlými stromy, bludičkami apod. (Staněk, 2010: 136-137).

Odpověď na otázku, proč je les vhodným prostředím pro dějiště hororových příběhů v románech či ve filmech je možno poskládat do několika bodů. Za první, les je prostředí, které nás při jeho návštěvě plně obklopuje a brání tomu, abychom na něj pohlíželi z bezpečné vzdálenosti. Vytváří tak dojem neprostupnosti, klece, ze které člověk nemůže utéct. Za druhé, les působí jako ideální příklad divočiny, kde neplatí lidské zákony a člověk je vydán na milost a nemilost přírodě. Za třetí, lesní prostředí je velmi proměnlivé – nejprve budí dojem locus amoneus, líbezného místa, záhy se přemění na locus horribilis, strašné místo plné strastiplných pastí. Tento koncept lesa ovšem pochází z jeho románové podoby, a je proto třeba jej rozlišit od skutečného vnímání lesního prostoru, které se od „románového“ pojetí značně liší.

8 ZÁVĚR

Práce si kladla za cíl definovat lesní prostředí, prozkoumat vnímání a vztah současného člověka k lesu a jak je schopen toto prostředí klasifikovat. Za těmito účely byly zvoleny metody kognitivní antropologie a polostrukturovaný rozhovor. Data z výzkumů byla analyzována pomocí analytického softwaru Anthropac, grafy byly zhotoveny v programu R. Rozhovory byly analyzovány pomocí metody zakotvené teorie, na základě které byly pomocí otevřeného kódování vytyčeny záchytné body, hrající stěžejní roli v rozhovoru a opakující se u všech respondentů.

Výzkum zjistil, že les je respondenty definován jako množství stromů. Byli schopni jej klasifikovat na základě stupně přirozenosti, z hlediska hustoty či podle míry „pohádkovosti“ podle pozitivního a negativního dojmu. Negativní dojem z lesního prostředí podle respondentů vzbuzují houštiny, nízko položené větve, rokle, či snížená viditelnost, ať už mlha či tma. Kromě tohoto specifického vztahu je však zřejmé, že lesní prostředí je respondenty obecně vnímáno velmi pozitivně. Spojují si jej s typickými aktivitami, např. sběrem lesních plodů, dovolenou, letními tábory apod. Les pro ně představuje odpočinek, relaxaci a celkové zklidnění. Na základě výzkumu můžeme zkonstatovat, že lesní prostředí je zcela odlišné od konceptu lesa, který se objevuje v městských legendách, kde právě v tomto prostředí dochází k vyvrcholení hororové pointy.

Tato práce vytvořila názornou komparaci mezi dvěma koncepty lesa. První koncept se týká „opravdového“ lesního prostředí, které je vnímáno respondenty jako uklidňující, pozitivní, krásné, tvořící běžnou složku jejich života. Druhý koncept tvoří lesní prostředí, známé z hororů či městských legend, a které je protikladem k reálnému lesu, jak jej popsali respondenti. V lidových historkách je toto prostředí tvořeno celou škálou negativních prvků, dochází zde k dramatické zápletce, neboť les v sobě

skrývá zlo, ať už v podobě příšery nebo vraha. Na základě teoretických poznatků lze usoudit, že lesní prostředí je mimořádně vhodné pro výkvět strašidelných příběhů, jednak pro svou neprostupnost, jednak kvůli tomu, že člověka plně obklopuje, tvoří chaos, ve kterém se neorientuje a kde neplatí lidské zákony, což vzbuzuje pocity nejistoty samo o sobě.

Teoretické poznatky z kapitoly Vnímání lesa ve starověku a středověku lze rovněž aplikovat na výzkum. Tato kapitola hovoří o kontinuitě tradic, mající pohanský charakter. Tyto tradice se křesťanské církvi nepodařilo úplně vykořenit ani díky tzv. demonizaci lesa. Kontinuita a stálost tradice měla za následek inkorporaci starých zvyklostí do nových. Na základě tohoto teoretického uchopení je v souladu s výzkumem patrné, že stromové rituály, mající pohanský charakter, jsou známé dodnes, např. stavění májky, objímání stromů za účelem „pozitivního nabití“ apod. Tyto příklady stromových rituálů, známé z výzkumu, jsou ukázkou kontinuity tradice a její inkorporace do nového pořádku.

Na základě cílů práce, uvedených výše, lze usoudit, že získaná data odpovídají na výzkumné otázky, které měly vytvořit definici a kategorizaci lesa respondenty a popsat jejich vnímání a vztah k lesu. Teoretická část představovala les jako produkt sociálního konstruktivismu, vznikající na základě interakce s přírodou, v rámci které dochází k jejímu kognitivnímu poznávání a následnému symbolickému uchopení.

Podle získaných dat z výzkumu je však nutno přeorientovat tuto premisu. Výzkum poukázal na fakt, že vztah k lesnímu prostředí není až tak sociálně vykonstruovaný, jako spíše geneticky daný. Potom můžeme říci, že vztah člověka k přírodě je zafixován geneticky, na základě tzv. biofilie. Lze tak usoudit pomocí celkové shody respondentů ohledně vztahu k lesu a přírodě vůbec, neboť všichni se shodli na velmi pozitivním vnímání přírody, která v nich vzbuzuje kladné emoce a cítí se být přírodou

„přítahování.“ Na druhou stranu, z výzkumu vyplynul další fakt, na kterém se respondenti bez rozdílu shodli. Negativní dojem z lesního prostředí podle respondentů vzbuzují houštiny, nízko položené větve, rokle, snížená viditelnost, ať už mlha či tma. Z tohoto hlediska lze hovořit o tzv. negativní biofilii, jak ji nazvala Hana Librová (*Librová, 2006: 9*). Na základě uvedených dat z výzkumu lze tedy usoudit, že vztah k lesu je ovlivněn biofilii, psychologicky danými vlastnostmi, které se v člověku vyvinuly v rámci evoluce.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

9.1. Literatura

- Bechmann Roland, 1990. *Trees and man: the forest in the Middle Ages*. New York
- Bender Barbara, 2002. *Time and Landscape*. *Current Anthropology*: 43:103–112
- Berger Peter, Luckmann Thomas, 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno
- Bednaříková Jarmila, Kysučan Lubor, 2006. *Mezi uctívání a drancováním – vztah k lesu v klasickém starověku*. *Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita: 18-27.
- Bednaříková Jarmila, Kysučan Lubor, 2006. *Les jako locus amoneus? – estetika lesa v antické literatuře*. *Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita: 28-35.
- Bernard Russell, 2006. *Research Methods in Anthropology*. Altamira Press
- Borgatti. 1996. *ANTHROPAC 4.0 Reference Manual*. Natick, MA: Analytic Technologies
- Boster James, 2005. *Categories and Cognitive Anthropology*. *Handbook of Categorization in Cognitive Anthropology*, Cohen Henri, Lefevbre Claire (eds.), Université du Quebec a Montreal, Quebec, Canada: 92-116.
- Cesar Parceró Oubiña, 1998. *Rewriting Landscape: Incorporating Sacred Landscapes into Cultural Traditions*, *World Archaeology*, Vol. 30, No. 1, The Past in the Past: The Reuse of Ancient Monuments: 159-176.
- Clarusová Ingeborg 1991. *Keltské mýty. Člověk a jeho „Jiný svět“*, Praha: Vyšehrad
- Dadejík Ondřej, Peprník Michal, Stibral Karel, 2010. *Závěrem: les jako příklad a prototyp estetického ocenění přírody*. *Kauza les*, Stibral, Dadejík, Peprník (eds.), Olomouc: Univerzita Palackého: 207-21
- Delumeau Jean, 1997–1999. *Strach na západě ve 14.-18. století*, I.–II., Praha
- Eder Klaus, 1996. *The Social Construction of Nature*, London
- Foucault Michel, 1996. *Myšlení vnějšku*, Praha: Herrmann a synové
- Frye Northrop, 2003. *Anatomie kritiky*, přel. Sylva Ficová, Host
- Gaži Martin, 2006. *Poustevník, nebo loupežník? K proměnám vnímání „Jesních lidí“ od středověku po dobu ranně moderní*. *Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita:43-59
- Gibas, P., Pauknerová, K. 2009. *Mezi pravěkem a industriálem:*

několik poznámek k antropologii krajiny. Český lid 96 (2):131-146

Gurevič Aron Jakovlevič, 1978. *Kategorie středověké kultury*, Praha: Mladá fronta

Hála Vlastimil, 2009. *Estetický vztah k přírodě a problém sporu antropocentrismu s biocentrismem*. Krása, krajina, příroda, Stibral, Binka, Dadejík (eds.), Brno: Masarykova univerzita: 11-19.

Hodrová Daniela a kol., 1997. *Poetika míst*, Jinočany

Ingold Tim. 1993. *The Temporality of Landscape*. *World Archeology* 25 (2):152–174.

Klvač Pavel, (Eds.), 2006. *Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita

Komárek Stanislav, 2006. *Stromy a jejich vnímání člověkem. Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita: 14-17.

Lesnický naučný slovník, 1. díl, A-O, 1994. Praha: Agrospoj

Librová Hana, 2006. *O biofilii. Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita: 8-13.

Ložek Vojen, 2007. *Zrcadlo minulosti: česká a slovenská krajina v kvartéru*, Praha: Dokořán

Ložek Vojen, 1973. *Příroda ve čtvrtohorách*. Praha: Academia

Lucanus 1976. *Farsalské pole*, Praha: Svoboda, překlad Jana Nechutová

Mácha, P. 2010. *Krajiny antropologie a antropologie krajiny. Český lid* 97 (3):225–246.

Naučný slovník lesnický, 2. díl, J-Q, 1959. Praha: Státní zemědělské nakladatelství

Nožička Josef, 1957. *Přehled vývoje našich lesů*, Praha

Peprník Michal, 2006. *Les a americké literatury období romantismu. Člověk a les*, Brno: Masarykova univerzita: 60-66.

Rackham Oliver, 2007. *Woodlands*, London

Sádlo Jiří, 2005. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*, Praha: Malá Skála

Schama Simon, 2007. *Krajina a paměť*, přel. Petr Pálenský, Praha: Argo a Dokořán

Staněk Jan, 2010. *Topos lesa v literárním hororu. Kauza les*, Stibral, Dadejík, Peprník (eds.), Olomouc: Univerzita Palackého: 135-152

Stibral Karel, 2005. *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*, Praha

Stibral Karel „František Tomáš Bratránek 2009.: *Příroda jako zrcadlo niternosti:*“
Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu. Ed. Karel Stibral, Ondřej Dadejčík
a Vlastimil Zúška. Praha: Dokořán, 141-62

Stibral Karel, 2009. *Krása, krajina, příroda II.: kapitoly o roli estetických hodnot ve
vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí*, Brno: Masarykova univerzita

Silverman David 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum*, Bratislava: Ikar

Strauss Anselm, Corbinová Juliet, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a
techniky metody zakotvené teorie*, Boskovice

Výkladový slovník hospodářské úpravy lesů, 2008. Brno: Mendelova zemědělská a
lesnická fakulta

Weller Susan - Kimball Romney, 1988. *Systematic data collection*, London

Woitsch Jiří, 2010. *Lesní řemesla v raném novověku: koncept.*
Český lid 97 (4): 337-357

Woitsch Jiří, 2006. *Les živitel-člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném
novověku.* Dějiny a současnost, kulturně historická revue (11)

Ziegler Václav, 2004. *Naše příroda ve čtvrtohorách.* Praha: Univerzita Karlova

Zúška Vlastimil, 2010. *Úvod: kauza les.* Kauza les, Stibral, Dadejčík, Peprník (eds.),
Olomouc: Univerzita Palackého: 7-8

Internetové zdroje:

<http://ceske-zahady.webnode.cz/news/tajemny-les-bor-u-ceskych-budejovic/>

(navštíveno dne 16.6. 2011)

*Internetové zdroje, použité k hledání fotografií na metodu Pile Sorting, navštívené dne
16.6.2011:*

<http://kl.wbs.cz/Uvod.html>

www.lhenice.cz/index.php/turistika/tip-na-vylet

www.11-346461-tajemny-les.jpg

www.nature-photogallery.eu

<http://www.lst.cz/myslivosť.htm>

www.zpravy.ihned.cz

www.npsumava.cz

www.vitejdoma.cz

www.is.muni.cz

www.treking.cz

www.dolni-hermanice.cz

10 RESUMÉ

In the past, forests occupied the major part of the land. They left a deep trace in the human cognizance as they incorporated using different traditions and cults to the human culture. Forests were used as an utility value, they were subjects of worship and centres of religious activities. Even nowadays it is possible to notice its spiritual dimension. The forest motives are noticed in, as it is called, urban legends, where it takes a more negative than positive meaning. On a basis of negative connotation, wrongly attributed to us, the forest is perceived as a chaotic, negative and scary space.

This thesis is focused on a viewing of a forest by different respondents aged between 20 and 35. It is primarily aimed at the relationship of the contemporary human to a forest, on forest definition and its classification. The cognitive anthropology method of Freelisting was used for defining a cultural domain and the Pile Sorting method for showing how respondents classify a forest area, then semistructured interviews for achieving an emic view on the specific issues. The research discovered that forest is defined as a large amount of trees. The analyses of different interviews showed that the forest takes a positive role in people's lives. It is associated with peace, relaxation, holidays and some forest activities like picking mushrooms and blueberries. All of the respondents, without exception, felt sympathetic to nature. There were only very few negative feelings about it, in cases of low-visibility, fog or darkness. The negative feelings were noticed in associations with coppices, deep forest, ravines etc.

Although the forest is defined as a product of social construction in the theoretical part of this thesis, it is necessary to reorientate this premise because of the results of my research. All the respondents were in agreement about their sympathies to a forest space and about their negative feelings in a deep forest with coppices and dense forest undergrowth. According to the results we can talk about so called biofilia, a complex of psychologically determined attributes fixed genetically during an evolution. Biofilic theory announces that humans are naturally attracted by nature, either in a positive sense showing their interest in nature, or negative when they are automatically scared by certain issues or animals in a nature. We can suggest that our relationship with a forest is not socially fabricated but more likely genetically fixed on a biofilia bases.

11 PŘÍLOHY

Příloha 1

Otázky k polostrukturovanému rozhovoru:

Jak často chodíte do lesa?
Kdy naposled jste byli v lese?
Jaký to na vás mělo účinek, jaký zážitek jste si z lesa odnesli?
Co očekáváte od návštěvy lesa (cokoli, co vás napadne.)?
Chodili jste jako děti do lesa (třeba na tábory apod.)?
Přemýšleli jste někdy nad lesem z jiného hlediska (př. někdo tam jde na borůvky, jiný odpočívat apod.)?
Jaká je vaše představa ideálního lesa?
Jak vypadají lesy dnes?
Co všechno můžete v lese získat?
Myslíte si, že by se měl les více chránit? Proč?
Co si představíte, když slyšíte pojem les? (opět to může být naprosto cokoli)
Chodíte do lesa sami nebo musíte jít s někým?
Která místa považujete za strašidelná a pochmurná? (v lese i mimo něj)
Zdají se vám sny o lese, a jakou roli v nich hrajete?
Budí ve vás stromy úctu?
Jak vypadá strom, který ve vás budí úctu?
Jak vypadá les ve vaší fantazii?
Znáte nějaké vyprávění o lese z dětství?
Zažili jste tam něco zvláštního nebo strašidelného?
Jak podle vás vypadá lesní strašidlo, je hodné nebo škodí?

Příloha 2

Citované rozhovory - poznámky

Vztah k lesu:

Legenda: T: tazatel, R: respondent

Pozn. č. 1:

Respondentka č. 5, 31 let: „Když du do lesa, očekávám nervový zklidnění. Takovej relax, pohodu, příjemnou procházku, nervovej odpočinek.“

Respondentka č. 7, 24 let: „Les mám moc ráda, vůni stromů a spadaneho listí. Většinou si tam odpočinu a uvolním se, zároveň je to ale i místo pro pohyb a hraní s pejskem.“

Respondent č. 3, 21 let: „Les máme blízko domu. Jako, je tam určitě pěkně, to jo. Ale já tam nechodím, nemám čas a taky nevím, co tam mám dělat....“

Pozn. č. 2:

Respondent, č. 11, 34 let: „To sem do lesa jezdí takový ty zájezdový autobusy s lidma z Mostu nebo vodkad'. No a ty lidi se rozestoupí do řady a takhle chodí po lese a hledají houby. Je to úplně ulítlý. Řvou tam na sebe: Karle, já mám hříbek, Maruš, já mam křemenáč..... Je to strašný. Akorát bordel nám tu dělaj. Házej tam samý odpadky a houby nám vysbíraj. My si pak kůli nim musíme hledat jiný místa...“

Pozn. č. 3:

Respondentka č. 10, 35 let: „Učili nás tam znát kytky, rostliny, různý věci. Učili jsme se poznávat stromy, uzle, rozdělávat oheň a tak. Bobříky odvahy jsme dělali.

T: Jak vypadala ta stezka odvahy?

R: No to bylo třeba, že jsem musela být přes noc mimo tábor. To bylo jako projevovat statečnost.

T: A když se tedy vrátím k těm dětským táborům, myslíš, že dnes děti vedou k tomu, aby si utvořily nějaký vztah k lesu?

R: Tak doba se rychle mění, ale Junák byl prostě Junák. Tam tě naučili všechno - po vodě plout, když jsme byli pod Týřovem, tak jsem každý ráno jela přes řeku do Týřovic pro mlíko, bylo to takový jiný. Dneska je to takový modernější.“

Pozn. č. 4:

Respondentka č. 9, 35 let: „A máte úctu před stromem?“

R: No to určitě. Neporazili bysme strom, kterej by byl pěknej, zdravej nebo na dobrým místě a tak.

T: A jaký stromy porážíte?

R: Jenom ty napadený a suchý, víš ty polomy, sušiny, nebo co nám tam označí, že je tam ten brouk. Ale ani třeba jako na Vánoce neutrhnu pěkný stromek, co by rost, my ho půjdeme koupit. Ale manžel neutrhne strom v lese nikdy, ani na Vánoce.“

Respondent č. 8, 33 let: „Je mi líto porazit strom, i když je to malej keř. Hned si vzpomenu, jak dlouho tam asi rost a já přijdu a pokácím ho. Nedělám to rád.“

Pozn. č. 5:

Respondent č. 2, 33 let: „Věřím, že když obejmu strom, že mi to dá energii. Nabije mě silou.“

Respondentka č. 12, 27 let:

„T: Takže určitě taky věříš, že jde získat energii ze stromů nebo z toho lesa.

R: Ze stromů lze získat hrozně energie.

T: Třeba pomocí toho, že je člověk obejmě.

R: Ano.

T: Máš nějaký jiný rituál se stromem?

R: Že si k němu sednu a opřu se o něj.

T: Jakej to má na tebe účinek?

R: Na mě to má účinek naprosto uklidňující, posilující, nabijí mi to a přináší mi to jako klid.

T: Slyšela jsem, že to má vliv i na bolavá záda.

R: No, to nevím, bolavý záda, jestli to léčí, ale každopádně když se ten strom požádá, tak tu energii dává. Já si myslím, že to jako funguje na všechno, že to funguje hlavně na nervy.

T: A jaký stromy to jsou?

R: Každý strom je na něco specifickěj většinou. Tak ňák každěj jako že může všechno. I když třeba říkají, že každěj je na něco specifickěj.

T: Podle lidový moudrosti.

R: No, ale myslím si, jako že nejde o to, jakěj je to strom. Že prostě musí bejt zdravěj a mohutnej, aby měl síly opravdu hodně.“

Pozn. č. 6:

Respondentka č. 1, 25 let:

„T: Bojíš se někdy, když jdeš do lesa?

R: Někdy jo, to když tam cítím něco zlého.

T: Co zlého to může bejt?

R: To bude nějaká bytost z paralelního světa.

T: Zkus trochu vysvětlit, co je to bytost z paralelního světa.

R: To jsou třeba víly, skřítki, démoni...

T: A proč myslíš, že jsou vázaní jen na les?

R: Myslím si, že nejsou vázaný jenom na les, ale že se v tom lese jako hodně zdržují. Podle mě se můžou nacházet všude.

T: Takže ta bytost tam tedy podle tebe lítá a člověk to pozná, že tam je.

R: Ta bytost se tam zdržuje a já tedy nevím, jestli každý, ale většina lidí třeba nepozná, že tam je ta bytost, ale cítí takový ňáký mražení v zádech, nebo nepokoj, myslí si, že ho někdo sleduje. Nebo takovýhle něco.. Myslím si, že většina lidí jako na to prostě reaguje jiným způsobem. A hlavně na to teda reagují zvířata.“

„Se mi v tom lese najednou udělalo hrozně špatně, nemohla jsem vůbec dejchat, prostě mi zachvátil strašlivej děs, strašnej pocit strachu a že mi to sevřelo všechno a na chvílku jsem se nemohla ani hnout. Ani ruce a nohy mi neposlouchaly. To jsem si tam musela sednout a přitom jsem věděla, že se musím odtamtad co nejdřív dostat. Tak jsem se snažila zkoncentrovat co to šlo a pokusit se odtamtud dostat.

T: A to bylo způsobeno nějakou tou bytostí.

R: Buď nějakou tou bytostí, popřípadě tam mohla být ňáká přetrvávající zlá energie, něco se na tom místě, že jo, mohlo stát. To už těžko člověk zjistí, že jo, podle mě musela být, prostě to musela být nějaká zlá energie.“

Pozn. č. 7

Respondentka č. 4, 25 let:

„T: A proč se bojíš v noci v lese, když si to živě představiš.

R: No protože nic nevidím, může na mě někdo číhat za stromem, představuju

si, že tam na mě něco vyletí, třeba zvíře, bojím se netopýrů.“

Respondent č. 6, 27 let: „Já nevím, proč vy holky se pořád bojíte. Já se v lese nebojím ani potmě. Můžu chodit po lese, jak chci a nebojím se. Dyť tam nikdo není, je tam takový ticho. Můj táta je myslivec. Říkal mi: vždycky, když se ti bude zdát, že jde někdo za tebou, ihned skoč za strom a poslouvej. Ihned bys ho slyšel a viděl. Leda, že by skočil za ten strom ve stejnou chvíli jako ty. A to je blbost. Když mam teda v lese blbej pocit, zkusim to a hned je mi líp. Zkus to taky.“

Respondentka č. 14, 22 let: „Přes den se v lese nebojím. Ale večer bych tam sama být nechtěla, když už tak třeba s přítelem nebo tak. Slyšela jsem, že v okolí Plzně se v lesích zdržují Vietnamci. Moje máma v lese jednou našla mikinu, bylo to někde za Plzní. A usoudila, že je od těch Vietnamců.“

Pozn. č. 8:

Respondent č. 8, 33 let: „Když už se mi zdá nějaký sen o lese, tak třeba že mě tam někdo honí. Nebo že zabloudim a nemůžu ven nebo tak ňák.“

Respondentka č. 12, 27 let: „Můj sen o lese rozhodně není pozitivní. Je to spíš takový strašidelný. To je dost individuální, to já nemůžu říct takhle, každej je jinej, ale většinou mě v tom lese někdo honí. Jako prostě takový...a já mu nemůžu utéct. A teď skrz ty stromy vlastně nevidim kdo to je a to ten les bejvá takovej jako temnej, samá houština a prostě jako hustej. Jo a já vlastně nevidim skrz ty stromy kdo to je kdo mi honí. A strašně se bojím.“

Respondentka č. 13, 24 let: „O lese? No když se mi zdá o lese, tak většinou že tam zabloudim a nenajdu cestu ven.“

Pozn. č. 9:

Respondentka č. 13, 24 let: „Je to hezký pohádkový les. Je to vysoký les, ne houština, je tam mech, jsou tam houby, muchomůrky, je to takový krásný les. A je tam zajíc, srnka. Sojka by se mi tam líbila.“

Respondentka č. 15, 23 let: „Čistý, nezničený, nepokácený les.“

Respondentka č. 7, 24 let: „Myslím, že les v mojí fantazii vypadá dost podobně jako ten skutečný.“

Respondentka č. 16, 35 let: „Les v mojí fantazii je plný slunce, vysokých krásných stromů, kde je mech, lesní zvířátka, houbičky, muchomůrky....“

Respondentka č. 1, 25 let: „: V mojí fantazii by to byl asi listnatej les, právě složenej z tedy těch dubů buků hlavně, takovej jakoby prosluněnej, skrz ty koruny jako prosvítá sluníčko nebo v noci teda jako zase měsíc a země je pokrytá listím z těch stromů.“

Pozn. č. 10:

Respondentka č. 7, 24 let: „Myslím, že pokud bych si nějaká lesní strašidla představila určitě, by některá byla hodná a jiná zase zlá. Rozhodně využívají mimikry.“

Respondentka č. 1, 25 let: „Já bych řekla, že existují lesní bytosti, strašidla se jim říkat podle mě vůbec nemůže. Podle mě existují stromolidi, potom víly, no a trpaslíci, skřítkové. Tohleto všechno existuje. To se všechno v lese zdržuje, ale jako že by to bylo strašidlo, to podle mě není.“

Respondentka č. 14, 22 let: „Hejkal, krvavé koleno, a rozhodně škodí.“

Respondentka č. 13, 24 let: „(smích) No to lesní strašidlo vypadá jako malý, menší hubený, celý obrostlý nějakým jehličím, nebo větvičkama, nejlépe smrkovejma, a křepčí v tom lese a je takový veselý, usměvavý a je hodný.“

Respondentka č. 16, 35 let: „No to si představuju toho hejkala. Má hlavičku, ocásek, očička, ručičky a lítá to mezi stromami v lese.“

Respondent č. 20, 23 let: „Strašidlo vypadá jako roztrhaný prostěradlo a skáče po stromech.“

Respondentka č. 15, 23let: „Strašidlo vypadá jako strom, mimikra.... a škodí lidem, co ubližujou lesu. Těm, co lesu neškodí, pomáhají, třeba když zabloudí a tak.“

Respondent č. 17, 31 let: „Malý trpaslík, má soví hlavu, velké oči a oslí uši. A je hodný a pomáhá najít cestu z lesa lidem.“

Pozn. č. 11:

Respondentka č. 15, 23 let: „Hluboký les mi přijde strašidelný.

Respondentka č. 20, 24 let: „Nemám ráda, když jdu v lese podél houštiny. Nevím, jak mě to napadne, ale mám strach, že tam najdu mrtvolu. Pořád mě to nutí tu houštinu sledovat, jako jestli tam někdo nebo něco není. A když odkloním hlavu jinam, abych tam neviděla, začnu bej nervózní. Musím jí mít pořád na očích, ale rozhodně houštiny nemám ráda, pokud jdu sama lesem. Když jdu s někým, ani mě to nevadí.“

Respondent č. 17, 31 let: „V lese jsou to rokliny plné popadaných stromů a hustých keřů, mimo les jeden supermarket vedle druhého.“ Respondentka č. 18, 26 let: „Ponurá krajina? (pauza) To záleží na okamžitým dojmu. To bych ti těžko mohla říct, ponurá krajina. Asi nějaký močály, mokřady...ještě kdyby tam byly zvířata, tak by mi to tak ponurý nepřipadalo, ale vyloženě takový ty močály, jak z toho rostou ty stromy, to se mi nelíbí. Takový vyvrácený stromy, pařezy, takový ty močály, jak z toho rostou ty vyvrácený stromy a hlavně je prostě jako špinavá voda. Taková ta močálovitá voda stojatá, smradlavá.“

Respondentka č. 19, 31 let: „Tak třeba bych řekla bažiny, když je tam tma, mlhavo, deštivo. Může to být i zarostlý les s houštinami, to taky není příjemný. Tam bych v noci vůbec bejt vůbec nechtěla. Strašně bych se tam bála, to za jedno a za druhý bych tam hned zabloudila.“

Příloha 3

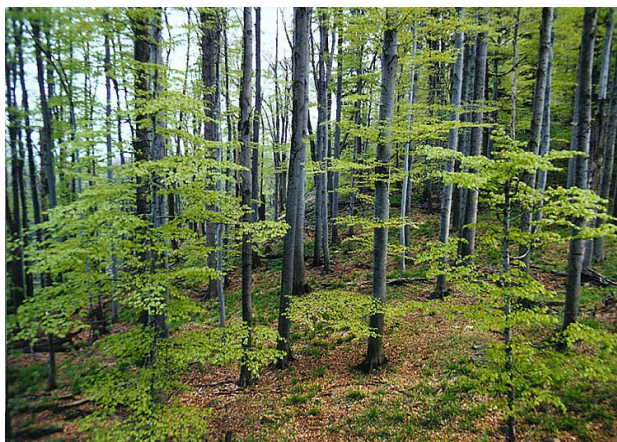
Tabulka 2.1. Výsledky analýzy Freelisting, definující pojem les.

ID	Položka	Frekvence	%	Průměrné pořadí	Smithovo S
1	STROMY	23	77	2.087	0.682
2	HOUBY	16	53	4.500	0.348
3	KLID	13	43	5.538	0.268
4	LESNI ZVER	12	40	5.333	0.229
5	POHODA	9	30	2.889	0.240
6	CISTY VZDUCH	9	30	5.222	0.158
7	JEHLICI	8	27	4.125	0.192
8	LESNI PLODY	8	27	7.250	0.107
9	RELAX	7	23	4.571	0.155
10	ODPOCINEK	7	23	4.429	0.144
11	TICHO	7	23	5.286	0.145
12	BORUVKY	6	20	5.000	0.135
13	MECH	6	20	7.333	0.082
14	RELAXACE	5	17	5.600	0.084
15	VUNE	5	17	4.800	0.109
16	DREVO	5	17	5.200	0.100
17	PROCHAZKA	5	17	5.400	0.110
18	EKOLOGIE	4	13	8.000	0.057
19	CERSTVY VZDUCH	4	13	5.000	0.094
20	BLOUDENI	4	13	7.000	0.036
21	VEVERKA	4	13	7.500	0.057
22	PAREZ	4	13	4.500	0.082
23	KLISTE	4	13	6.250	0.068
24	JAHODY	3	10	5.333	0.068
25	ODPADKY	3	10	8.667	0.024
26	TAJEMNO	3	10	7.333	0.044
27	PRIRODA	3	10	1.000	0.100
28	STRASIDLA	3	10	9.667	0.034
29	MYSLIVEC	3	10	12.667	0.010
30	ZVIRATKA	3	10	5.667	0.051
31	CHALOUPKA	3	10	8.000	0.039
32	POHADKA	3	10	9.667	0.028
33	KANEC	2	7	7.000	0.038
34	PRAZDNINY	2	7	8.500	0.027
35	KRMELEC	2	7	6.500	0.034
36	SERO	2	7	8.000	0.032
37	OBORA	2	7	8.500	0.011
38	BLUDICKY	2	7	6.500	0.026
39	ZELENA	2	7	6.500	0.038
40	SEX NA MECHU	2	7	10.000	0.013
41	LESNI VILY	2	7	7.500	0.023
42	PTACI ZPEV	2	7	8.500	0.019
43	ZIVOT	2	7	7.000	0.034
44	ZAJICI	2	7	8.000	0.025
45	CHLADEK	2	7	6.000	0.042
46	NACERPANI ENERGIE	1	3	13.000	0.003
47	UKLIDNENI	1	3	6.000	0.019
48	ZELENA BARVA	1	3	4.000	0.019
49	UVOLNENI	1	3	10.000	0.010
50	LESNI ZVĚR	1	3	7.000	0.015
51	HOUBARENI	1	3	1.000	0.033
52	UNAVA	1	3	6.000	0.022
53	ROZJIMANI	1	3	13.000	0.003
54	HAJOVNA	1	3	3.000	0.024
55	SRNCI BOBKY	1	3	9.000	0.014
56	SISKY	1	3	3.000	0.029
57	OSTRUZINY	1	3	5.000	0.023
58	PYTLAK	1	3	12.000	0.007
59	ZAJECI BOBKY	1	3	10.000	0.012
60	ZMIJE	1	3	4.000	0.022
61	LISEJNIK	1	3	5.000	0.019

62	MUCHOMURKY	1	3	4.000	0.025
63	ZVIRATA	1	3	3.000	0.024
64	BLUDNY KAMEN	1	3	9.000	0.004
65	ZDRAVI	1	3	8.000	0.018
66	HON	1	3	14.000	0.002
67	KUROVEC	1	3	11.000	0.003
68	EKOLOGICTI AKTIVISTE	1	3	4.000	0.021
69	KYSELY DEST	1	3	6.000	0.013
70	POLOMY	1	3	8.000	0.004
71	KAREL KLOSTERMANN	1	3	5.000	0.020
72	SUMAVA	1	3	6.000	0.017
73	TURISTE	1	3	8.000	0.010
74	TURISTICKE ZNACKY	1	3	9.000	0.007
75	LOUPEZNICI	1	3	10.000	0.003
76	POHADKY	1	3	5.000	0.017
77	RUMCAJS	1	3	6.000	0.013
78	ZBOJNICI	1	3	7.000	0.008
79	LESNI REMESLA	1	3	8.000	0.004
80	NERVOVE ZKLIDNENI	1	3	2.000	0.030
81	JENICEK A MARENKA	1	3	10.000	0.006
82	SBER LESNICH PLODU	1	3	3.000	0.028
83	POZOROVANI PRIRODY	1	3	6.000	0.019
84	TEMNO	1	3	9.000	0.013
85	KOMARI	1	3	9.000	0.014
86	PRIJEMNA VUNE	1	3	11.000	0.008
87	HOUBAR	1	3	11.000	0.010
88	PREZERVATIV	1	3	12.000	0.007
89	PROSTITUCE	1	3	13.000	0.005
90	LISKY	1	3	3.000	0.029
91	TRAVA	1	3	7.000	0.019
92	VOLNOST	1	3	8.000	0.017
93	HEJKAL	1	3	5.000	0.022
94	STANOVANI	1	3	14.000	0.002
95	PERNIKOVA CHALOUPKA	1	3	9.000	0.009
96	NERVOVY ODPOCINEK	1	3	4.000	0.021
97	JELENI	1	3	6.000	0.024
98	MLHA	1	3	10.000	0.016
99	TERAPIE VSECH SMYSLU	1	3	6.000	0.018
100	KROVI	1	3	12.000	0.012
101	SPADANE KMENY	1	3	13.000	0.010
102	LESNI PTACI	1	3	14.000	0.008
103	PODIVNA INDIVIDUA	1	3	16.000	0.004
104	KAMENY	1	3	17.000	0.002
105	KULTURA	1	3	2.000	0.031
106	SILA	1	3	8.000	0.017
107	ENERGIE	1	3	9.000	0.014
108	EKOSYSTEM	1	3	10.000	0.012
109	ODPADKY OD MCDONALDS	1	3	11.000	0.010
110	TAJEMSTVI	1	3	12.000	0.007
111	CESTA	1	3	6.000	0.021
112	ZAZRAK	1	3	8.000	0.007
113	PAPIR	1	3	5.000	0.023
114	OBNOVA	1	3	6.000	0.021
115	PYTLACI	1	3	7.000	0.018
116	SVETLO	1	3	11.000	0.008
117	BARVY	1	3	13.000	0.003
118	STRACH	1	3	2.000	0.030
119	OBAVA	1	3	3.000	0.026
120	TMA	1	3	4.000	0.022
121	LETNI TABOR	1	3	9.000	0.009

Příloha 4

Fotografie, použité na metodu Pile Sorting

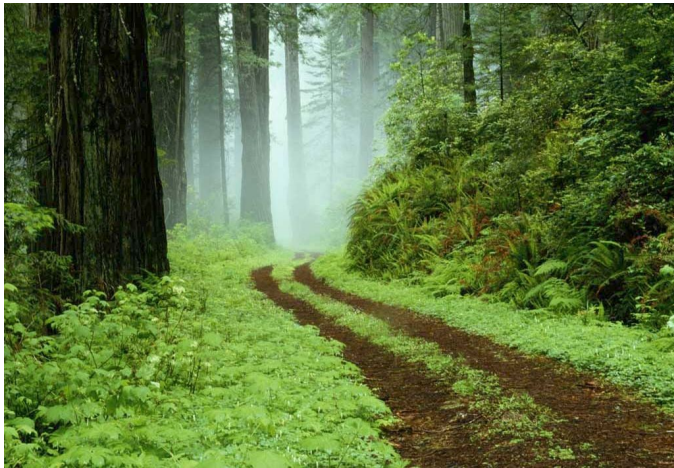
BC

BR

BZ

CS

HB

HO

CH

JL

KP

KR

KT

LK

LS

MH

PA

RH

RK

RL

RV

SH

SM

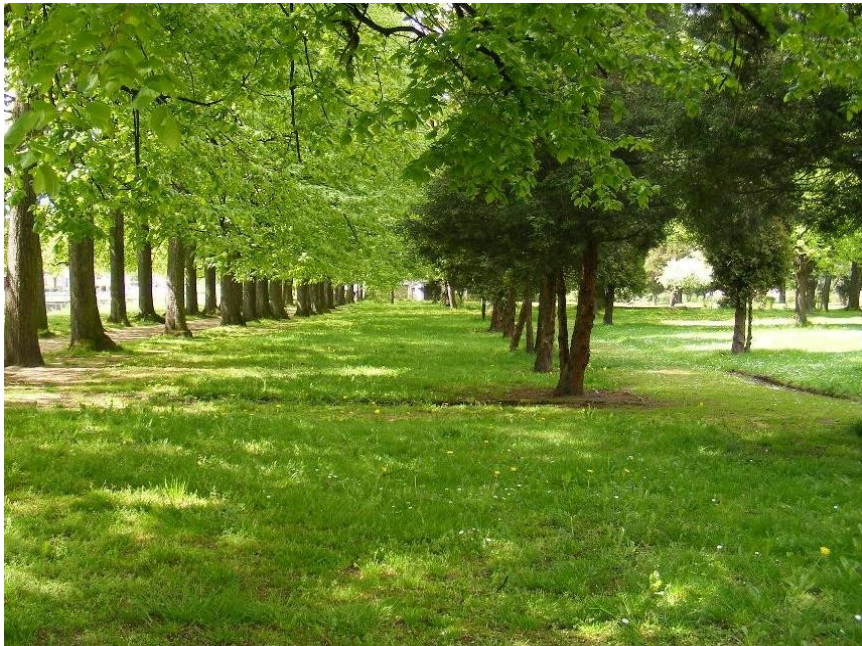
SN

ST

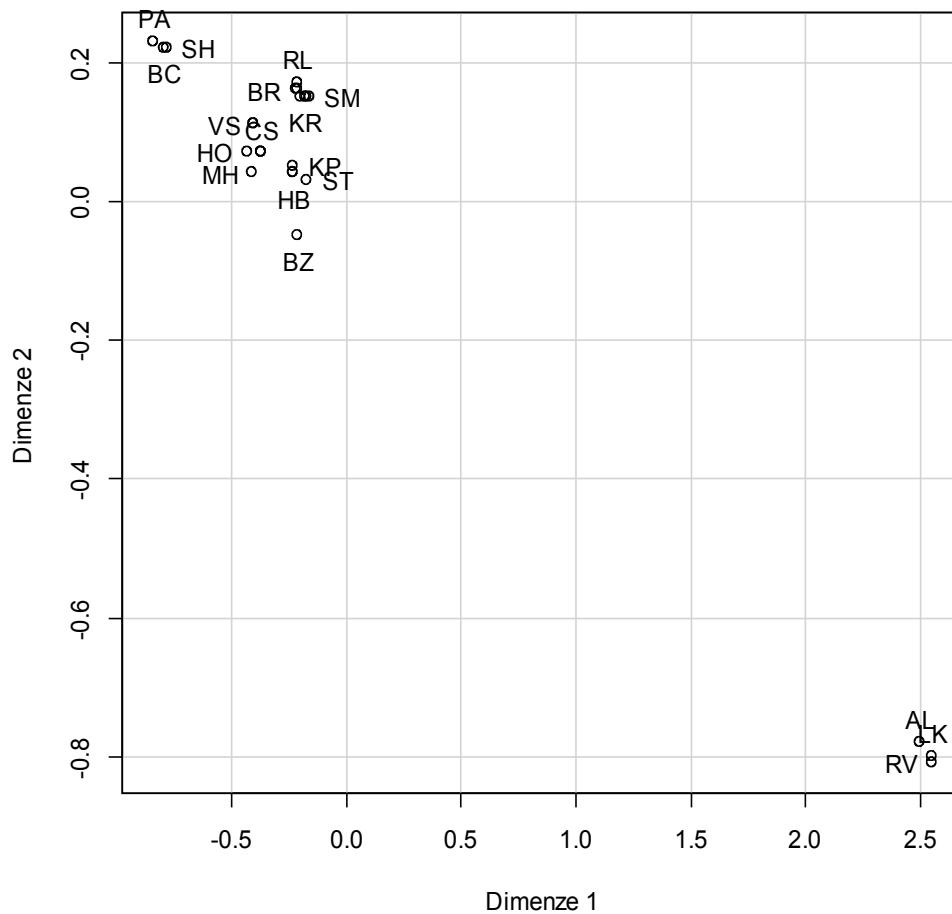
VS

AL

Příloha 5

Scatterplot Les²

² Graf MSD umožňuje v zásadě kvalitní, přehledný výstup. Problém však nastane, naskytne-li se více podobných položek, neboť potom vytvoří nepřehledný shluk, který je obtížné vizuálně identifikovat. Tento problém nastal právě v tomto výzkumu, neboť odpovědi respondentů byly opět velmi homogenní. Kvůli velké shodě v odpovědích jsou body velmi blízko u sebe, a tak může být obtížné tyto kategorie identifikovat a graf může působit nepřehledným dojmem.

Příloha 6

Ukázka strašidelných příběhů z lesa.

Příběhy č. 1

Les Nový Bor

Před 400 lety se skrývala v lese Boru malá osada a úzká cesta ji spojovala s okolním světem, neboť kolem byly rozlehlé hluboké bažiny, ve kterých ne jeden člověk předčasně ukončil svůj život. Tonoucí zde prý zapsali svoji hrůzu a ta i po staletích může působit na lidskou psychiku. K místu se váže další podivuhodnost. Nedaleko odtud stával "strom oběšenců", na němž si v průběhu řady let mnoho lidí vzalo život. Dokonce se tu oběsila na jedné větvi i mladá manželská dvojice. Vesničané se nakonec rozhodli "prokletý" strom porazit. Rozsekali jej a spálili.

Noční zážitek

Jednou v noci roku 1993 procházely paní Naďa a paní Michala Borem. Jakmile vstoupily do lesa, zmocnil se jich nepříjemný pocit, jako kdyby je někdo sledoval. Pak uslyšely kroky. Velmi vystrašené se na chvíli zastavily, aby zjistily, kdo je jim v patách. Nejdřív nikoho neviděly. Až po chvílce spatřily vycházet z lesa vysokou černou postavu v dlouhém plášti. Bytost však plula asi 40 cm nad zemí. V polovině cesty se zastavila, několik minut stála na místě a pak zmizela...

Zjevení za bílého dne

V roce 1994 za krásného, slunného letního odpoledne šli paní Marie a paní Romana se svými dětmi a psem do Boru na borůvky. Náhle uslyšely kroky a slabé pískání. Lesem se linula starodávně znějící, skličující melodie. Pes začal výt a zmateně pobíhal od jednoho k druhému a nakonec utekl do polí. Vzápětí se v oplocence objevil vysoký muž v černém. Ženy na něj jenom civěly a stály jako přikované. Během několika vteřin se černá postava přemístila ze vzdálenosti zhruba třiceti metrů mezi obě ženy a malou Michalku. Stál mezi nimi, široký černý, klobouk stažený do čela, dlouhý černý kabát až ke kotníkům. Když se objevil, provázely ho zvláštní klimatické podmínky. V okruhu asi sta metrů se znatelně ochladilo, začal foukat prudký vítr a zešeřilo se - ačkoliv nebylo na obloze ani mráčku. Bylo 14 hodin odpoledne. Muž stál mezi nimi, jako by chtěl dát najevo, kdo je pánem tohoto lesa. A pak najednou všem zmizel z očí, jako by se propadl do země. Jediný, kdo jej nespatriil, byl Rost'a, syn paní Marie. V okamžiku zjevení totiž honil vystrašeného pejska po poli. Ale dodnes si vzpomíná na smutnou melodii, kroky a podivnou změnu počasí.

(<http://ceske-zahady.webnode.cz/news/tajemny-les-bor-u-ceskych-budejovic/>)

Příběh č. 2

Byl krásný den, sluníčko svítilo, ptáci zpívali, a tak jsem se opět vydala na jednu ze svých procházek do lesa. Nikdy mě nenapadlo, že poté, co jsme zašli s mým pejskem až na okraj lesa, by se mi mohlo něco stát. Málokdy jsme někoho potkali. Zaujatá krásami přírody a focením jsem často vůbec nevnímala okolí. Navíc jsem spoléhala na svého psa - jistě by mne před nebezpečím nebo cizími lidmi varoval.

Vím, že bez vodítka by pejsek v lese běhat neměl, ale jednak jsem chtěla, aby se pořádně proběhl a pak - poslouchá mne na slovo a nikdy by se ode mne nevzdálil, natož aby utekl. A myslivce bych určitě zahlédla už z dálky. Šli jsme po své cestě lesem, když tu náhle jsem zahlédla poletujícího překrásného barevného motýla. Toho musím mít! Tak

krásně vybarveného jsem tu ještě neviděla! Jenže potíž byla v tom, že létal sem a tam a vždycky, když už jsem myslela, že se mi záběr podaří, v mžiku zas vzlétl - dřív, než jsem stačila foťák našteloovat a zaostřit. Vzdát jsem to nechtěla, ani když nás dovedl na cestičku v lese, kudy jsem ještě nikdy nešla. Nemůžu přece zabloudit, říkala jsem si, vždyť pořád jsem jen pár minut z hlavní cesty, jen ulovím toho překrásného motýla a zas se vrátím!

V jednu chvíli, kdy jsem škobrtla na cestě o větev či kámen, a na pár vteřin spustila z mého krasavce oči - najednou zmizel. To není možné, říkala jsem si, přece nemohl odlétnout nijak daleko, byl to jen mžik! Ale marně jsem se rozhlížela, po motýlovi jako by se slehla zem. Už už jsem se chtěla vrátit zklamaná na cestu zpátky, když se mi zdálo, že jsem ho znovu zahlédla! Bylo to ale od nás dost daleko, a pak - les v těch místech hodně zhoustl, a místy byla trnitá křoviska a nepřístupný terén.

Přece to nevzdám, říkala jsem si a vydala se opatrně za ním. Můj pes, který šel asi 2 metry přede mnou, se však náhle zastavil. Neviděla jsem na cestě nic, žádné zvíře ani člověka. Udělala jsem jen pár snímků, abych vyzkoušela foťák a volala na psa. Pobízela jsem ho, ale marně. Z hrdla mu vycházelo jen temné výhružné vrčení, srst měl zježenou, nohy jako by vrostlé do země. Poprvé v životě odmítl splnit můj příkaz. Třeba je tam v křoví někde nějaké zvíře, kterého se bojím, říkala jsem si, to ale uteče, když nás ucítí.

Jenže pak najednou celý les kolem nás ztichl, dokonce se mi zdálo, že neslyším ani šum stromů a zpěv ptáků. A můj pes dál zíral před sebe na cestu, teď se ale výhružné vrčení změnilo v tiché kňučení. Ocas měl stažený, skoro se třásl. Co se to jen děje? Nejhorší bylo, že jsem měla pocit, jako by mě někdo sledoval, nepříjemné mrazení v zádech neustávalo. Neovladatelný pocit strachu a paniky najednou uchvátil i mne, ačkoli jsem věděla, že se není čeho bát. Začalo se mi špatně dýchat a cítila jsem, jak mi buší srdce. Přesto, že byl nádherný slunečný a teplý den, roztrásla jsem se zimou. Les potemněl ještě víc, jen v místech, kde jsem naposledy viděla motýla, prosvítalo pár paprsků světla.

Přiznám se, že jsem se začala opravdu bát. Spěšně jsem se otočila a utíkala zpátky. Vydechla jsem si až na kraji lesa, u louky, kde už jsem se cítila v bezpečí. Ještě pořád jsem se třásla a celou cestu zpátky jsem přemýšlela, co podivného jsem to vlastně zažila a čeho se můj pes tolik bál? Měla jsem nějaké snímky z toho místa poblíž, byla jsem zvědavá, jaké budou. Z celé série mi ale nevyšel ani jediný! Jen několik fotek jsem měla z minulých výprav po okolí - a při jejich prohlížení jsem si znovu připomněla ten strašidelný zážitek.